Η ευρωπαϊκή πολιτική για την ανώτατη εκπαίδευση και οι επιδράσεις της στην Ελλάδα, πριν και κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης

Ελένη Πρόκου*

Περιληψη

Το επιχείρημα του παρόντος άρθρου[1] είναι ότι η μετατόπιση από την «ισότητα εκπαιδευτικών ευκαιριών» στη διασφάλιση της «ποιότητας» της ανώτατης εκπαίδευσης στην Ευρώπη εκφράστηκε με την έμφαση στην οικονομική αποτελεσματικότητα/αποδοτικότητα και τις «εκροές» των πανεπιστημίων, τον περιορισμό των κρατικών δαπανών, την απόδοση της ευθύνης για μάθηση στο άτομο, τον κρατικό έλεγχο από απόσταση, τη δημιουργία του «κατευθυνόμενου από την αγορά» Πανεπιστημίου. Οι πολιτικές αυτές έχουν προωθηθεί από

* Η Ελένη Πρόκου είναι αναπληρώτρια καθηγήτρια Εκπαιδευτικής Πολιτικής στο Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών και μέλος του Συνεργαζόμενου Εκπαιδευτικού Προσωπικού στη Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου. E-mail: eprokou@panteion.gr και prokou.eleni@ac.eap.gr

1. Αρχική εκδοχή του παρόντος κειμένου παρουσιάστηκε με τον τίτλο "Interrogating Global Higher Education Governance: European Union Higher Education Policy and its Influences in Greece Before and During the Economic Crisis" (E. Prokou) στη διεθνή ημερίδα με θέμα *Education Governance: Comparative and International Perspectives* (Αθήνα, 5 Απριλίου 2019), υπό τη διοργάνωση της Ελληνικής Εταιρείας Συγκριτικής και Διεθνούς Εκπαίδευσης, της Εταιρείας Οργάνωσης και Διοίκησης της Εκπαίδευσης, του Π.Μ.Σ. «Πολιτική, Διοίκηση και Αξιολόγηση στην Εκπαίδευση» του Τμήματος Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας του Ε.Κ.Π.Α., και του Τμήματος Κοινωνικής Πολιτικής του Παντείου Πανεπιστημίου. Επίσης, το βασικό επιχείρημα που διατυπώνεται στο παρόν άρθρο υποστηρίχθηκε σε ανακοίνωση με τίτλο «Διεθνείς Επιδράσεις στην Ελληνική Ανώτατη Εκπαίδευση και Οικονομική Κρίση» (Ε. Πρόκου) στο συνέδριο με θέμα «*Πανεπιστήμιο και Κρίσεις*», υπό τη διοργάνωση του Ιστορικού Αρχείου του Πανεπιστημίου Αθηνών (Αθήνα, 11-12 Μαϊου 2018).

τη Διαδικασία της Μπολόνια (Ευρωπαϊκός Χώρος Ανώτατης Εκπαίδευσης) και τη Στρατηγική της Λισαβόνας (Ευρωπαϊκός Χώρος Έρευνας), οι οποίες έχουν ασκήσει επιδράσεις σε χώρες-μέλη (π.χ. Ελλάδα) και ως εκ τούτου έχουν «διευκολύνει» τις επιταγές περικοπών των δαπανών για την ανώτατη εκπαίδευση σε καιρούς κρίσης.

Εισαγωγή

Στο άρθρο αυτό περιγράφεται η μετατόπιση από τις πολιτικές για την «ισότητα εκπαιδευτικών ευκαιριών» σε αυτές για την «ποιότητα» της ανώτατης εκπαίδευσης στην Ευρώπη, οι οποίες συμβαδίζουν με την απόδοση της ευθύνης στο άτομο να κάνει εκπαιδευτικές επιλογές σύμφωνα με τις διαφαινόμενες ανάγκες της αγοράς εργασίας, ενώ ο ρόλος του κράτους είναι να ασκεί έλεγχο από απόσταση, παρέχοντας υπηρεσίες ανώτατης εκπαίδευσης με τάσεις ιδιωτικοποίησης. Οι πολιτικές αυτές προωθούνται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) ιδιαίτερα έντονα από τις αρχές της δεκαετίας του 2000. Διερευνώνται, έτσι, οι επιδράσεις της ευρωπαϊκής εκπαιδευτικής πολιτικής (μέσω της Διαδικασίας της Μπολόνια και της Στρατηγικής της Λισσαβόνας) στην ελληνική ανώτατη εκπαίδευση. Το θεωρητικό πλαίσιο της ανάλυσης περιεχομένου του νόμου 4009/2011 «Δομή, λειτουργία, διασφάλιση της ποιότητας των σπουδών και διεθνοποίηση των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων» παραπέμπει στη μετατόπιση από τις *ενδογενείς* στις *εξωγενείς* αξίες του Πανεπιστημίου (όσον αφορά τον ρόλο και την αποστολή του), μια μετατόπιση που παρατηρήθηκε σε πολλά συστήματα ανώτατης εκπαίδευσης της Ευρώπης και πριν από την περίοδο της παγκόσμιας κρίσης του 2008. Οι έννοιες που εκφράζουν τις *εξωγενείς* αξίες είναι η «πανεπιστημιακή παραγωγικότητα», η «ανταπόκριση στην αγορά», ο «ακαδημαϊκός καπιταλισμός», η απόδοση μεγαλύτερης «διαχειριστικής αυτονομίας» στα ιδρύματα ώστε να πετύχουν συγκεκριμένους και προσυμφωνημένους στόχους, η «αξιολόγηση» - διασφάλιση της «ποιότητας», η «λογοδοσία». Οι έννοιες αυτές αποτελούν έκφραση του μοντέλου του «κράτους-αξιολογητή» και παραπέμπουν σε αλλαγές στις δομές και διαδικασίες διοίκησης και διαχείρισης των πανεπιστημίων, τα οποία αποκτούν όψεις ιδιωτικοποίησης. Λόγω των επιδράσεων της ευρωπαϊκής εκπαιδευτικής πολιτικής, οι έννοιες αυτές θέτουν επίσης ένα πλαίσιο ερμηνείας των πολιτικών που προώθησε ο νόμος 4485/2017 «Οργάνωση και λειτουργία της ανώτατης εκπαίδευσης, ρυθμίσεις για την έρευνα και άλλες διατάξεις», αν και ο νόμος αυτός

διακρινόταν για μεγαλύτερη κοινωνική ευαισθησία σε ορισμένα ζητήματα και εισήγαγε μια πιο δημοκρατική διαδικασία λήψης αποφάσεων στο εσωτερικό των πανεπιστημίων. Τέλος, εξετάζεται ο βαθμός στον οποίο συγκεκριμένες πολιτικές, που προωθήθηκαν από τους βασικούς νόμους για την ανώτατη εκπαίδευση της δεκαετίας του 2010, συνδέονται με το φαινόμενο της οικονομικής κρίσης.

Η υποχώρηση του κοινωνικού χαρακτήρα των πολιτικών για την ανώτατη εκπαίδευση στην Ευρώπη και η μετατόπιση από τις *ενδογενείς* στις *εξωγενείς* αξίες του Πανεπιστημίου

Για την κατανόηση της μείωσης του ενδιαφέροντος των ευρωπαϊκών κυβερνήσεων για την παροχή ανώτατης εκπαίδευσης ως κοινωνικού δικαιώματος, κρίνεται σημαντικό να σημειωθεί ότι οι κοινωνικές υπηρεσίες περιλαμβάνουν την εκπαίδευση ως ένα παραδοσιακό πεδίο κοινωνικής ευημερίας. Η κοινωνική πολιτική (πεδίο της οποίας είναι η εκπαιδευτική πολιτική) αποτελεί προϋπόθεση για την οικονομική αποτελεσματικότητα, κυρίως όμως είναι απελευθερωτική. Στόχος του κράτους πρόνοιας είναι η κοινωνική δικαιοσύνη, η οποία επιτυγχάνεται μέσω της κοινοβουλευτικής κινητοποίησης. Οι δημόσιες δαπάνες στις κοινωνικές υπηρεσίες θεωρούνται σημαντικές (αν και σταδιακά υποστηρίχθηκε η δημιουργία στοχευμένων προγραμμάτων). Σε γενικές γραμμές, το κράτος πρόνοιας ελαττώνει τις υπάρχουσες διαφορές κοινωνικής θέσης ή τάξης (Esping-Andersen, 1996), θέτοντας στο κέντρο του ενδιαφέροντος του κράτους την κοινωνική δικαιοσύνη και την άρση του κοινωνικού αποκλεισμού (Lund, 2006: 107-123). Ωστόσο, ο νεοφιλελεύθερος λόγος ασκεί κριτική στις ιδέες για κοινωνική δικαιοσύνη, υποστηρίζοντας την απελευθέρωση της αγοράς από κυβερνητικές παρεμβάσεις (Pratt, 2006: 9-25). Προσπαθεί να εξηγήσει ότι η ίδια η φύση του κράτους πρόνοιας δυσχεραίνει την οικονομική ανάπτυξη και συνεπώς, ασκεί κριτική σε τομείς της κοινωνίας όπου κυριαρχεί το κράτος πρόνοιας, όπως είναι η εκπαίδευση (Ρομπόλης & Χλέτσος, 1995). Η νεοφιλελεύθερη αντίληψη κυριάρχησε στις πολιτικές για την ανώτατη εκπαίδευση στην Ευρώπη μέσω της αποδυνάμωσης του στόχου της «ισότητας εκπαιδευτικών ευκαιριών», από τις δεκαετίες του 1980 και 1990 (βλ. Πρόκου, 2011).

Πηγαίνοντας πίσω στη δεκαετία του 1960, ο στόχος της κοινωνικής δικαιοσύνης αναφερόταν στις προσπάθειες για απόδοση «ισότητας εκ-

παιδευτικών ευκαιριών» μέσω της μαζικοποίησης της ανώτατης εκπαίδευσης, η οποία θα συνέβαλε επίσης στην επίτευξη του στόχου της οικονομικής «αποτελεσματικότητας» (συμβολή της ανώτατης εκπαίδευσης στην οικονομική ανάπτυξη). Ήταν, ωστόσο, ο αυξανόμενος πλούτος των δυτικοευρωπαϊκών κοινωνιών που, εκείνη την εποχή, στήριξε τη ραγδαία επέκταση της ανώτατης εκπαίδευσης (Prokou, 2006: 196-216). Έτσι, τις δεκαετίες του 1960 και 1970, ο ονομαζόμενος «στρατηγικός σχεδιασμός» εστίαζε στις «εισροές» σε εθνικό επίπεδο, δηλαδή, στις δαπάνες για την ανώτατη εκπαίδευση και στην αύξηση του αριθμού των φοιτητών/τριών (Πρόκου, 2003α: 93-114). Από τη δεκαετία του 1980, όμως, σε αρκετές ευρωπαϊκές χώρες, παρατηρήθηκε υποχώρηση του ενδιαφέροντος για την ισότητα εκπαιδευτικών ευκαιριών και έμφαση στην οικονομική αποτελεσματικότητα. Η επέκταση της ανώτατης εκπαίδευσης δεν δικαιολογήθηκε πρωτίστως στο όνομα της ισότητας. Όπου η διεύρυνση συνεχίστηκε, συνδέθηκε με την ανάγκη για ενδυνάμωση της τεχνολογικής βάσης των ευρωπαϊκών χωρών για τη δημιουργία των κοινωνιών της γνώσης στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης (Neave, 1988: 273-283). Μάλιστα, η κοινωνική δικαιοσύνη θεωρήθηκε ότι θα μπορούσε να προσεγγιστεί μέσω της ανάπτυξης των δεξιοτήτων των αποφοίτων για την «απασχολησιμότητά» τους, παρόλο που η απασχολησιμότητα, ως έννοια, είναι μη συμβατή με την κοινωνική δικαιοσύνη, καθώς παραπέμπει σε ελαστικές εργασιακές σχέσεις και επισφαλείς μορφές εργασίας (Prokou, 2008: 387-394).

Η αποτελεσματικότητα της ανώτατης εκπαίδευσης σήμαινε την παροχή των απαραίτητων προσόντων σε ένα υψηλότερο ποσοστό νέων. Καθώς όμως οι κυβερνήσεις είχαν να αντιμετωπίσουν μια μετατόπιση της κοινωνικής δαπάνης προς τον τύπο των υπηρεσιών που χρειάζονταν οι γηράσκοντες πολίτες τους, σε πολλές χώρες μειώθηκε η αναλογία της συνολικής κοινωνικής δαπάνης στην εκπαίδευση. Η ανώτατη εκπαίδευση αναμενόταν να παράγει περισσότερα με όσο το δυνατό λιγότερο κόστος και οι κυβερνήσεις προσπάθησαν να απαλλαγούν των ευθυνών τους για μέρος των δαπανών, προσπαθώντας να πείσουν άτομα και ιδρύματα να αναζητήσουν πηγές χρηματοδότησης πέραν του δημόσιου ταμείου. Ως βραχυπρόθεσμη προτεραιότητα τέθηκε η παραγωγή των τύπων δεξιοτήτων που χρειαζόταν η οικονομία, ενώ ως μακροπρόθεσμη προτεραιότητα ορίστηκε η δημιουργία των μέσων ώστε τα άτομα να αποσυρθούν σταδιακά από το κράτος πρόνοιας (Neave, 1988: 273-283). Στο πλαίσιο αυτό, η ανώτατη εκπαίδευση θα παρείχε υπηρεσίες, που συνάδουν με τις

εφήμερες ανάγκες της αγοράς εργασίας, σε καταναλωτές που έχουν το δικαίωμα και την «ελευθερία» της επιλογής (Πρόκου, 2003α: 93-114).

Έτσι, ενώ μέχρι τη δεκαετία του 1980, στην καρδιά της πανεπιστημιακής ζωής ήταν οι λειτουργίες της εσωτερικής αξιολόγησης, στο πρότυπο του Χουμπολντιανού πανεπιστημίου της ενότητας της έρευνας και της διδασκαλίας, έκτοτε το ενδιαφέρον μετατοπίστηκε στις εξωγενείς αξίες (Maassen, 1997: 111-127). Διεθνείς οργανισμοί και εθνικές κυβερνήσεις τόνισαν την «πανεπιστημιακή παραγωγικότητα», της οποίας κεντρικό ζητούμενο ήταν ο τρόπος με τον οποίο τα πανεπιστημιακά ιδρύματα θα γίνονταν πιο αποδοτικά (περισσότερο παραγωγικά και με λιγότερο κόστος) (Slaughter, 2001: 389-412). Παράλληλα, εμφανίστηκαν δύο συναφείς έννοιες: η λογοδοσία και η διασφάλιση της ποιότητας (Cowen, 1996). Στο κέντρο του ενδιαφέροντος του κράτους βρέθηκαν οι «εκροές» της ανώτατης εκπαίδευσης σύμφωνα με τις απαιτήσεις της αγοράς. Μάλιστα, η αποφασιστικότητα των κυβερνήσεων να περιορίσουν τις δαπάνες εκφράστηκε με την άνοδο της «**υπό όρους σύμβασης**» (*conditional contract*) μεταξύ κράτους και ανώτατης εκπαίδευσης. Στα πανεπιστημιακά ιδρύματα αποδόθηκε μεγαλύτερη «αυτονομία», υπό την προϋπόθεση της ικανοποίησης από μέρους τους προσυμφωνημένων κριτηρίων ώστε να αποτιμηθεί το έργο τους, εντός του πλαισίου του «**μοντέλου της επιθεώρησης από το κράτος**» (*state supervision model*) (Πρόκου, 2003β: 82-100). Το «**κράτος – αξιολογητής**» (*evaluative state*) ανέθεσε σε ενδιάμεσα σώματα την αξιολόγηση των ιδρυμάτων ανώτατης εκπαίδευσης, σε μια παράλληλη γραφειοκρατία που τέθηκε στην υπηρεσία της αγοράς και των καταναλωτών (Neave, 1998: 265-284). Θεωρήθηκε ότι έγκυρες αξιολογήσεις (με ποσοτικές μετρήσεις) θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ως βάση για τη λογοδοσία και ενδεχομένως τη διάθεση των πόρων (Henkel, 1998: 285-297). Αν και υποστηρίχθηκε ότι η λογοδοσία θα ανύψωνε την ποιότητα του έργου των πανεπιστημίων, αφού θα τους επέβαλε την κριτική εξέταση των λειτουργιών τους μέσω της υποβολής τους σε κριτική επιθεώρηση από έξω, εντέλει χρησιμοποιήθηκε ως εργαλείο ρύθμισης, διαμέσου των κριτηρίων που τα πανεπιστήμια αναμένονταν να τηρήσουν και των εκθέσεων που καλούνταν να καταθέσουν στο πλαίσιο της αξιολόγησής τους. Η επίδραση αυτή μπορούσε να έχει είτε τη μορφή γενικής καθοδήγησης είτε όμως και τη μορφή των άμεσων εντολών μιας εξωτερικής ρυθμιστικής αρχής (Trow, 1996: 309-324).

Η ανώτατη εκπαίδευση άρχισε να γίνεται, έτσι, ένα συστατικό του «**ρυθμιστικού κράτους**» (*regulatory state*). Η διοίκηση των πανεπιστη-

μίων από το κράτος έδωσε τη θέση της στην καθοδήγηση από απόσταση (King, 2007: 411-430). Τα πανεπιστήμια έγιναν υπόχρεα λογοδοσίας όσον αφορά την ποιότητα των δραστηριοτήτων τους (Slaughter, 2001: 389-412), όπου η έμφαση ήταν στον διαχωρισμό της διδασκαλίας από την έρευνα (Clark, 1996: 98-112). Η λογοδοσία θα αποδιδόταν μέσω οικονομικών και ακαδημαϊκών περιοδικών ελέγχων (Trow, 1996: 309-324). Και ενώ οι πολιτικές των ευρωπαϊκών κυβερνήσεων είχαν αρχικά εστιάσει στην κριτική του επιστημονικού έργου από ομότιμους ειδικούς (*peer review*) και την αυτο-αξιολόγηση (Henkel, 1998: 285-297), σταδιακά, η τάση ήταν να δημιουργηθούν αυτο-κατευθυνόμενα συστήματα που να επιδεικνύουν επιχειρηματική συμπεριφορά. Ως εκ τούτου, έμφαση αποδόθηκε στη διαχείριση (Maassen, 1997: 111-127). Ο «**νέος διευθυντισμός**» αφορούσε στην ανάγκη δημιουργίας ενός εύρους οργανωτικών αλλαγών και σε ρητές προσπάθειες αλλαγής της κουλτούρας των εκπαιδευτικών οργανισμών και των αξιών του προσωπικού τους ώστε να μοιάζουν με εκείνες του ιδιωτικού κερδοσκοπικού τομέα (Deem, 2001: 7-20). Παράλληλα, ο «**ακαδημαϊκός καπιταλισμός**» αναφερόταν στη δράση των πανεπιστημιακών ως επιχορηγούμενων από το κράτος επιχειρηματιών, οι οποίοι επιδεικνύουν συμπεριφορές που συνάδουν με τις ανάγκες της αγοράς (Slaughter & Leslie, 1997).

Η υποχώρηση του κοινωνικού χαρακτήρα της εκπαιδευτικής πολιτικής στο πεδίο της ανώτατης εκπαίδευσης και η έμφαση στη διασφάλιση της «ποιότητας» μέσω της κυριαρχίας του μοντέλου του «κράτους-αξιολογητή» ήταν σύμφωνη με τις τάσεις για τη δημιουργία του «κατευθυνόμενου από την αγορά πανεπιστημίου» (*market driven university*) στην Ευρώπη. Οι πολιτικές αυτές εκφράστηκαν και προωθήθηκαν από την ΕΕ μέσω της Διαδικασίας της Μπολόνια και της Στρατηγικής της Λισαβόνας.

Η ευρωπαϊκή πολιτική για την ανώτατη εκπαίδευση και η έμφαση στις *εξωγενείς* αξίες του Πανεπιστημίου

Η ΕΕ έπαιξε έναν πιο ενεργό ρόλο στην ευρωπαϊκή πολιτική για την ανώτατη εκπαίδευση με την έναρξη της Στρατηγικής της Λισαβόνας και μέσω της Διαδικασίας της Μπολόνια (από το 2001 και μετά).

Ο σκοπός της Διαδικασίας της Μπολόνια ήταν η δημιουργία του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης (ΕΧΑΕ) με τρεις βασικούς πυλώνες (έως το 2010): α) Το **ευρωπαϊκό πλαίσιο προσόντων**, συνδεδε-

μένο με την αρχιτεκτονική του ΕΧΑΕ (προπτυχιακός και μεταπτυχιακός κύκλος), την αναγνωσιμότητα και τη συγκρισιμότητα των πτυχίων, την πιστοποίηση των διδακτικών μονάδων (European Credit Transfer System - ECTS), την ανάπτυξη δομών διά βίου μάθησης. β) Την άμεση σύνδεση του ΕΧΑΕ με τον Ευρωπαϊκό Χώρο Έρευνας (ΕΧΕ) στον 3ο κύκλο σπουδών, δηλαδή το διδακτορικό, με έμφαση στην πρόοδο της γνώσης μέσω της βασικής έρευνας, την **ενσωμάτωση της έρευνας στις θεσμικές στρατηγικές και τις εθνικές πολιτικές**, την προώθηση των καινοτόμων δομών, τον κρίσιμο ρόλο της επίβλεψης και της αξιολόγησης στη διάρκεια των σπουδών (3-4 έτη), την καθιέρωση των διδακτορικών υποψηφίων ως βασικών ερευνητών/τριών, την ενίσχυση της κινητικότητας και την εξασφάλιση επαρκούς χρηματοδότησης. γ) Τη **διασφάλιση της ποιότητας**, με αναφορά στην καθιέρωση ευρωπαϊκών προτύπων και οδηγιών σχετικά με τις διαδικασίες εσωτερικής και εξωτερικής αξιολόγησης των πανεπιστημίων (Πασιάς, 2011: 41-96). Από τα τέλη της δεκαετίας του 2000 (σύνοδος Λουβαίν, 2009), επιχειρήθηκε επίσης η ολοκλήρωση και ισχυροποίηση του ΕΧΑΕ στον διεθνή χώρο, ενώ ενισχύθηκε περαιτέρω η κινητικότητα (σύνοδος Βουδαπέστη-Βιέννη, 2010 και Βουκουρέστι, 2012), μέχρι το 2020 (Πασιάς, 2015: 288-290).

Η σύγκλιση των διαδικασιών του ΕΧΑΕ (Διαδικασία της Μπολόνια) και του ΕΧΕ (Στρατηγική της Λισαβόνας) είχε εκκινήσει από τις αρχές της δεκαετίας του 2000, όταν οι πολιτικές της ΕΕ (στο πλαίσιο της Στρατηγικής της Λισαβόνας) στόχευαν στη βελτίωση της θέσης του ευρωπαϊκού Πανεπιστημίου στον διεθνή χώρο ώστε να ανταπεξέλθει στις προκλήσεις του διεθνούς ανταγωνισμού, να αποφύγει την υστέρηση απέναντι στις ΗΠΑ και τη διαρροή εγκεφάλων, και να προωθήσει την προσβασιμότητα, την ανοιχτότητα, την ελκυστικότητα και τη διασυνοριακή κινητικότητα. Ο φιλόδοξος πολιτικός στόχος της Λισαβόνας να γίνει η ΕΕ «η πιο ανταγωνιστική και δυναμική, βασισμένη στη γνώση οικονομία στον κόσμο» συνοδεύτηκε από την οικοδόμηση της «Ευρώπης της γνώσης» με έμφαση στις πολιτικές του «τριγώνου της γνώσης» (εκπαίδευση-κατάρτιση, έρευνα, καινοτομία), την προώθηση της εκπαίδευσης ως «5ης ελευθερίας» της ΕΕ και την παράλληλη σύγκλιση του ΕΧΑΕ και του ΕΧΕ (Πασιάς, 2011). Ο λόγος της ΕΕ για τον ΕΧΑΕ και τον ΕΧΕ τάχθηκε υπέρ των αγορών και του εμπορίου, σε συμφωνία με τους κανονισμούς του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου (World Trade Organisation - WTO) και της Γενικής Συμφωνίας Εμπορίου Υπηρεσιών (General Agreement on Trade in Services - GATS) για τις υπηρεσίες εκπαίδευσης (Pasias & Roussa-

kis, 2012: 127-141). Έμφαση δόθηκε στις σχέσεις της εκπαίδευσης και της έρευνας με την αγορά εργασίας και την καινοτομία (ανταγωνιστικότητα, διεπιστημονικότητα, πιστοποίηση, ποιότητα, κινητικότητα, χρηματοδότηση). Οι πολιτικές της ΕΕ, σε αντίθεση με αυτές της Διαδικασίας της Μπολόνια (η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έγινε πλήρες μέλος της στη σύνοδο της Πράγας, το 2001), έδωσαν λιγότερη έμφαση στα δομικά/διαρθρωτικά χαρακτηριστικά και στα ζητήματα πρόσβασης και μαζικοποίησης της ανώτατης εκπαίδευσης. Παράλληλα με την έμφαση στα ζητήματα της διαχείρισης και της χρηματοδότησης των πανεπιστημίων, τα οποία συνδέθηκαν με τις διεθνείς συμφωνίες (GATS) και με τις πολιτικές της αγοράς (ενίσχυση της ιδιωτικοποίησης, επιβολή διδάκτρων, 'λιγότερο κράτος', 'νέα διακυβέρνηση', 'νέα δημόσια διαχείριση'), ως πρωταρχικά ζητήματα τέθηκαν η πιστοποίηση, η αναγνώριση και η συμβατότητα των τίτλων σπουδών σε άμεση σχέση με την ενίσχυση του μεταπτυχιακού και διδακτορικού κύκλου σπουδών (με εστίαση στην έρευνα, την καινοτομία και την αριστεία), η ευρωπαϊκή κινητικότητα (ECTS), οι απαιτήσεις της αγοράς εργασίας (Diploma Supplement) και τα επαγγελματικά προσόντα (European Qualifications Framework - EQF) (Πασιάς, 2011: 41-96). Συνολικά, μπορεί να υποστηριχθεί ότι η ΕΕ προώθησε την «επαγγελματοποίηση» (*vocationalisation*) των συστημάτων ανώτατης εκπαίδευσης στην Ευρώπη μέσω της προώθησης των πολιτικών πιστοποίησης, άμεσα συνδεδεμένων με την απασχολησιμότητα των αποφοίτων. Οι πολιτικές πιστοποίησης συσχετίστηκαν με την προώθηση της διά βίου μάθησης (με έμφαση στην εξατομίκευση της ευθύνης για μάθηση) και με την ανταπόκριση των συστημάτων ανώτατης εκπαίδευσης στην «αγορά», εντείνοντας έτσι την απομάκρυνση από το Χουμπολντιανό μοντέλο του Πανεπιστημίου (Prokou, 2014: 87-96). Μάλιστα, η στρατηγική «Ευρώπη και Κατάρτιση 2020», αποτελώντας τη διάδοχο της στρατηγικής της Λισαβόνας για τη δεκαετία 2010-2020, έθεσε τέσσερις στρατηγικούς στόχους για την εκπαίδευση-κατάρτιση: α) την υλοποίηση της διά βίου μάθησης και της κινητικότητας των σπουδαστών, β) τη βελτίωση της ποιότητας, γ) την προώθηση της ισότητας και της ιδιότητας του ενεργού πολίτη, δ) την ενίσχυση της καινοτομίας, της δημιουργικότητας και του επιχειρηματικού πνεύματος. Ειδικά για την τριτοβάθμια εκπαίδευση, τονίστηκαν οι εξής αρχές: α) η ευρωπαϊκή συνεργασία με βάση μια προοπτική διά βίου μάθησης, β) η στενή συνέργεια με τη Διαδικασία της Μπολόνια, ιδίως όσον αφορά μέσα για τη διασφάλιση της ποιότητας, την αναγνώριση, την κινητικότητα και τη διαφάνεια, γ) η ενδοενωσιακή συνεργασία

σε συναφείς τομείς πολιτικής (π.χ. πολιτικές για την απασχόληση) και η έμφαση στις συνέργειες μεταξύ εκπαίδευσης, έρευνας και καινοτομίας (Πασιάς, 2015: 303-305).

Συγκρίνοντας τη Διαδικασία της Μπολόνια με τη Στρατηγική της Λισαβόνας, εντοπίζονται ορισμένα κοινά σημεία μεταξύ τους. Αυτά αφορούν στην έμφαση στην κινητικότητα και την ελκυστικότητα, την πιστοποίηση (ECTS), τη διά βίου μάθηση, την έρευνα και την καινοτομία, τη διασφάλιση της ποιότητας και τη λογοδοσία. Εκεί που διαφοροποιείται η Διαδικασία της Μπολόνια είναι η έμφαση που στην αρχή είχε δώσει στο ζήτημα της εξασφάλισης επαρκούς κρατικής χρηματοδότησης (ευαισθητοποίηση σε ζητήματα κοινωνικής δικαιοσύνης), καθώς και στην αναγνωσιμότητα, συμβατότητα και συγκρισιμότητα των τίτλων σπουδών. Η Στρατηγική της Λισαβόνας ενίσχυσε τις όψεις ιδιωτικοποίησης παράλληλα με πολιτικές περαιτέρω προώθησης της νέας δημόσιας διαχείρισης. Η τελευταία συνδέθηκε με προθέσεις για μείωση της κρατικής χρηματοδότησης και σύνδεσης της χρηματοδότησης με τα αποτελέσματα της αξιολόγησης. Προωθώντας το ζήτημα της πιστοποίησης (μέσω του ECTS), η Στρατηγική της Λισαβόνας εισήγαγε παράλληλα το Ευρωπαϊκό Πλαίσιο Προσόντων (EQF), ενώ τόνισε ακόμη περισσότερο τη σπουδαιότητα της έρευνας, της καινοτομίας και της αριστείας (συνάντηση του ΕΧΑΕ με τον ΕΧΕ), τη διεπιστημονικότητα και την ανάπτυξη δικτύων συνεργασίας, τη σύνδεση της εκπαίδευσης και της έρευνας με την αγορά εργασίας, καθώς και τη διεθνοποίηση των ευρωπαϊκών πανεπιστημίων για λόγους ανταγωνιστικότητας της ΕΕ στο παγκόσμιο περιβάλλον.

Επιδράσεις της Διαδικασίας της Μπολόνια στην ανώτατη εκπαίδευση στην Ελλάδα, τη δεκαετία του 2000: Οι νόμοι 3374/2005 και 3549/2007

Η έμφαση στις *εξωγενείς* αξίες εντοπίστηκε στην ελληνική ανώτατη εκπαίδευση μέσα στη δεκαετία του 2000, λόγω των επιδράσεων της Διαδικασίας της Μπολόνια. Στους νόμους 3374/2005 «Διασφάλιση της ποιότητας στην ανώτατη εκπαίδευση – Σύστημα μεταφοράς και συσσώρευσης πιστωτικών μονάδων – Παράρτημα διπλώματος» και 3549/2007 «Μεταρρύθμιση του θεσμικού πλαισίου για τη δομή και λειτουργία των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων» τονίστηκε η «**πανεπιστημιακή παραγωγικότητα**» (αποδοτικότητα) μέσω των πολιτικών διασφάλισης της

ποιότητας του έργου των ελληνικών πανεπιστημίων. **Το ελληνικό κράτος, «επιθεωρώντας» το Πανεπιστήμιο**, άρχισε να εστιάζει στην επίτευξη κριτηρίων που αντιστοιχούν σε δείκτες, έτσι ώστε να αποτιμηθεί το έργο του Πανεπιστημίου και να διασφαλιστεί **η μετρήσιμη «ποιότητα»**. Η τελευταία συνδέθηκε με το ιδιαίτερο ενδιαφέρον του κράτους για την αξιολόγηση (εσωτερική και εξωτερική). Η εσωτερική αξιολόγηση (αυτοαξιολόγηση) αποτέλεσε μία φάση πριν την εξωτερική, την άσκηση της οποίας θα αναλάμβανε η Επιτροπή Εξωτερικής Αξιολόγησης (μία επιτροπή ανεξάρτητων εμπειρογνωμόνων). **Η έννοια του «κράτους–αξιολογητή»** - το οποίο ασκεί έλεγχο από απόσταση, εστιάζοντας στην επίτευξη προσυμφωνημένων κριτηρίων για την αξιολόγηση των ιδρυμάτων από μιαν εξωτερική ρυθμιστική αρχή - εκφράστηκε με τη σύσταση της Αρχής Διασφάλισης της Ποιότητας στην Ανώτατη Εκπαίδευση (ΑΔΙΠ), ενώ σε κάθε ίδρυμα θεσμοθετήθηκε Μονάδα Διασφάλισης της Ποιότητας (ΜΟΔΙΠ). Παράλληλα, για την απόδοση «**λογοδοσίας**» και στο πλαίσιο του αναδυόμενου «**νέου διευθυντισμού**», κάθε πανεπιστήμιο κλήθηκε να διατυπώσει τετραετές ακαδημαϊκό-αναπτυξιακό πρόγραμμα (έχοντας προηγουμένως λάβει υπόψη την κρατική χρηματοδότηση και συντάξει Εσωτερικό Κανονισμό για τη λειτουργία του) προς αξιολόγηση από τον/την υπουργό Παιδείας. Ο/η υπουργός, εφόσον θα ενέκρινε το πρόγραμμα, θα υπέγραφε με το Πανεπιστήμιο δεσμευτική προγραμματική συμφωνία για την επίτευξη των στόχων του προγράμματος. Στην περίπτωση μη κατάθεσης του τετραετούς προγράμματος, οι συνέπειες για το Πανεπιστήμιο θα ήταν η απόσυρση μέρους της κρατικής χρηματοδότησης. Για τη διασφάλιση της οικονομικής αποδοτικότητας των ιδρυμάτων, ο/η Γραμματέας του Ιδρύματος θα αναλάμβανε τον ρόλο του συντονισμού και της διεύθυνσης του έργου των οικονομικών και διοικητικών υπηρεσιών του Πανεπιστημίου. Οι αρχές διοίκησης των ελληνικών πανεπιστημίων τέθηκαν υπό την υποχρέωση να καταθέτουν έναν πλήρη (προς δημοσιοποίηση) κατάλογο του ακαδημαϊκού, οικονομικού και διοικητικού έργου των πανεπιστημίων, ενώ ο/η υπουργός Παιδείας θα έφερε στη Βουλή ετήσια έκθεση για την κατάσταση της ανώτατης εκπαίδευσης. Με τη λογική της νομιμότητας και της διαφάνειας, της δικαιολόγησης της δημόσιας χρηματοδότησης και της εγγύησης του παραγόμενου από τα πανεπιστήμια «προϊόντος», η λογοδοσία χρησιμοποιήθηκε ως εργαλείο ρύθμισης. Η έμφαση στην οικονομική αποδοτικότητα των πανεπιστημίων (κυρίως η ώθησή τους να αναζητήσουν πόρους πέραν του δημόσιου ταμείου) προετοίμασε το έδαφος για την ανάπτυξη του «**ακαδημαϊκού**

καπιταλισμού», μιας κατάστασης στην οποία οι πανεπιστημιακοί δρουν ως επιχορηγούμενοι από το κράτος επιχειρηματίες, ενώ το Πανεπιστήμιο, στο σύνολό του, διεξάγει συναφείς με την αγορά και κερδοφόρες δραστηριότητες (Prokou, 2010: 59-74).

Υπό την επίδραση των ευρωπαϊκών εκπαιδευτικών πολιτικών, νοούμενων ως εξωτερικών πιέσεων, η πολιτική ατζέντα φάνηκε να προωθεί τη ριζική αναθεώρηση του ρόλου του Πανεπιστημίου και την αποχώρηση του κράτους από τη χρηματοδότησή του (Σταμέλος, 2010: 125-143). Μάλιστα, αν και η επιταγή για ανταπόκριση της ελληνικής ανώτατης εκπαίδευσης στη διαμόρφωση της «κοινωνίας της γνώσης», σύμφωνα με όσα προέβλεπε η Στρατηγική της Λισσαβόνας, χαρακτήριζε τον κυβερνητικό λόγο από τα μέσα ακόμη της δεκαετίας του 2000 (Πασιάς, 2010: 187-229), ήταν προς τα τέλη της δεκαετίας με αρχές της δεκαετίας του 2010, που κατέστη ακόμη περισσότερο εμφανής, μέσω της ψήφισης του νόμου 4009/2011 «Δομή, λειτουργία, διασφάλιση της ποιότητας των σπουδών και διεθνοποίηση των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων».

Επιδράσεις της Στρατηγικής της Λισαβόνας (και της Διαδικασίας της Μπολόνια) στην ανώτατη εκπαίδευση στην Ελλάδα, τη δεκαετία του 2010: Ο νόμος 4009/2011

Οι επιδράσεις στον νόμο 4009/2011, που προέρχονται κυρίως από τη διαδικασία της Μπολόνια, αφορούν στα ζητήματα της **αναγνωσιμότητας**, **συμβατότητας** και **συγκρισιμότητας** των τίτλων σπουδών. Οι επιδράσεις της στρατηγικής της Λισαβόνας (κάποιες κοινές με της διαδικασίας της Μπολόνια) εκφράζουν κυρίως τις *εξωγενείς* αξίες του Πανεπιστημίου και αφορούν στην προώθηση: α) της **διεπιστημονικότητας**, β) της **κινητικότητας**, της **ελκυστικότητας** και της **διεθνοποίησης** των ευρωπαϊκών πανεπιστημίων, γ) της **διά βίου μάθησης** και των πολιτικών **πιστοποίησης**, μέσω της γενίκευσης του ECTS και της εισαγωγής του Εθνικού Πλαισίου Προσόντων (σε συμφωνία με το EQF), δ) της **διασφάλισης της ποιότητας** και της **λογοδοσίας**, ε) της **'νέας δημόσιας διαχείρισης'**, στ) της **μείωσης της κρατικής χρηματοδότησης** και της σύνδεσης της χρηματοδότησης με τα αποτελέσματα της αξιολόγησης, ζ) της σύνδεσης της εκπαίδευσης και της έρευνας με την **αγορά εργασίας**, η) της προώθησης της **έρευνας**, της **καινοτομίας** και της **αριστείας** (συνάντηση του ΕΧΑΕ με τον ΕΧΕ).

Ο νόμος 4009/2011 εισήγαγε την αλλαγή στην ακαδημαϊκή δομή και οργάνωση του Πανεπιστημίου με τη δημιουργία Σχολών «ως των βασικών διοικητικών και ακαδημαϊκών μονάδων», καθώς και την κατάργηση των Τμημάτων και την οργάνωσή τους με βάση Προγράμματα Σπουδών που θα έδιναν έμφαση στην **προώθηση της διεπιστημονικότητας**. Ταυτόχρονα, μια άλλη ρύθμιση αφορούσε στην «ίδρυση, συγχώνευση και κατάργηση ΑΕΙ … όταν είναι αναγκαίο για την εξυπηρέτηση συγκεκριμένων κοινωνικών αναγκών για την ανάπτυξη της ανώτατης εκπαίδευσης ή για την καλλιέργεια νέων επιστημονικών και τεχνικών πεδίων ή πεδίων διεπιστημονικού χαρακτήρα που κρίνονται απαραίτητα για την οικονομικοκοινωνική ανάπτυξη της χώρας και δεν καλύπτονται με επάρκεια από τα Α.Ε.Ι. ή τις σχολές που λειτουργούν» (Ελληνική Δημοκρατία, 2011: 4258). Η ισχυρή κριτική και οι πιέσεις από την εκπαιδευτική κοινότητα είχαν ως αποτέλεσμα την κατάργηση των ρυθμίσεων για τη δημιουργία Σχολών και την επαναφορά στο προηγούμενο καθεστώς των Τμημάτων με τον νόμο 4076/2012 «Ρυθμίσεις θεμάτων Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων και άλλες διατάξεις» (Ελληνική Δημοκρατία, 2012: 4123).

Οι έννοιες της ποιότητας και της εξωστρέφειας αποτέλεσαν βασικές διαστάσεις της μεταρρύθμισης. Η εξωστρέφεια συνδέθηκε ιδιαίτερα με τα ζητήματα της **κινητικότητας**, της **ελκυστικότητας** και της **διεθνοποίησης** των ευρωπαϊκών πανεπιστημίων. Ο νόμος 4009/2011 έδωσε τη δυνατότητα να καλούνται ως επισκέπτες καθηγητές και μεταδιδακτορικοί ερευνητές, Έλληνες ή αλλοδαποί επιστήμονες (Ελληνική Δημοκρατία, 2011: 4266-4267) και τη δυνατότητα να διοργανώνονται προγράμματα σπουδών σε συνεργασία με ΑΕΙ της αλλοδαπής, καθώς και σπουδές σε ξένη γλώσσα (Όπ.π.: 4277).

Βεβαίως, η κινητικότητα εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τις πολιτικές **πιστοποίησης**, που με τη σειρά τους συνδέονται με τον εκσυγχρονισμό των προγραμμάτων σπουδών και με την προώθηση της **διά βίου μάθησης**. Ο νόμος 4009/2011 προέβλεπε κάθε πρόγραμμα σπουδών να περιέχει τα μαθησιακά αποτελέσματα και τα προσόντα που αποκτώνται, τις πιστωτικές μονάδες, καθώς και το επίπεδο των προσόντων σε αντιστοίχιση με το Εθνικό Πλαίσιο Προσόντων (ΕΠΠ), το Ευρωπαϊκό Πλαίσιο Προσόντων και το Πλαίσιο Προσόντων του ΕΧΑΕ (Όπ.π.: 4273). Θεσμοθετήθηκε η ίδρυση Σχολής διά βίου μάθησης (Όπ.π.: 4258) ώστε τα ιδρύματα να μπορούν να οργανώνουν και να παρέχουν προγράμματα σπουδών διά βίου μάθησης, που οδηγούν στην απονομή πιστοποιητικών μη τυπικής εκπαίδευσης (Όπ.π.: 4277).

Το ζήτημα της **διασφάλισης της ποιότητας** και της **λογοδοσίας** είχε ήδη τεθεί στη νομοθεσία της δεκαετίας του 2000. Επανήλθε και τονίστηκε ιδιαίτερα στο νόμο 4009/2011, ενώ προστέθηκε το ζήτημα της πιστοποίησης των προγραμμάτων σπουδών και των ιδρυμάτων. Δημιουργήθηκε Πρόγραμμα Εθνικής Στρατηγικής για την Ανώτατη Εκπαίδευση, καταρτιζόμενο ανά τετραετία από τον/την υπουργό Παιδείας, ύστερα από δημόσια διαβούλευση και γνώμη της Αρχής Διασφάλισης και Πιστοποίησης της Ποιότητας στην Ανώτατη Εκπαίδευση (όπως μετονομάστηκε η ΑΔΙΠ), ενώ ορίστηκε να λαμβάνονται υπόψη οι αναπτυσσόμενες δράσεις στο πλαίσιο της εθνικής και ευρωπαϊκής πολιτικής για την ανώτατη εκπαίδευση και την έρευνα. Η υλοποίηση του προγράμματος ορίστηκε να γίνεται μέσω των ΑΕΙ, στο πλαίσιο των συμφωνιών προγραμματικού σχεδιασμού (Όπ.π.: 4284).

Ο νόμος 4009/2011 προέβλεπε οι συμφωνίες προγραμματικού σχεδιασμού να εκτελούνται ετησίως και να συνδέονται με την υποχρέωση του κάθε ΑΕΙ να συντάσσει τετραετές ακαδημαϊκό - αναπτυξιακό πρόγραμμα, να καταρτίζονται στο πλαίσιο του στρατηγικού σχεδιασμού του ΑΕΙ και της εθνικής στρατηγικής για την ανώτατη εκπαίδευση, να αναφέρονται στο συνολικό έργο του Πανεπιστημίου (αποστολή, εκπαίδευση και έρευνα, βελτίωση υπηρεσιών, αριθμός εισακτέων κ.λπ.). Οι συμφωνίες θα συνδέονταν και με το οικονομικό σκέλος, δηλαδή, λειτουργικές δαπάνες, επενδύσεις, προσωπικό (σημείο που παρέπεμπε σε ενδεχόμενη μείωση της κρατικής χρηματοδότησης). Η υποβολή της εισήγησης του ιδρύματος για την προγραμματική συμφωνία ορίστηκε να γίνεται από τον/την πρύτανη στην ΑΔΙΠ και η τελευταία να εισηγείται το τελικό σχέδιο. Η υπογραφή της συμφωνίας ορίστηκε να γίνεται από τον/την υπουργό Παιδείας και τον/την πρύτανη (Όπ.π.: 4284).

Ως αποστολή της ΑΔΙΠ ορίστηκε η πιστοποίηση της ποιότητας της λειτουργίας των ΑΕΙ, και ως αρμοδιότητές της ορίστηκαν η περιοδική πιστοποίηση των εσωτερικών συστημάτων διασφάλισης της ποιότητας των ΑΕΙ και των προγραμμάτων σπουδών, και η εισήγηση στον/στην υπουργό Παιδείας και στα όργανα διοίκησης των ΑΕΙ τρόπων συνεχούς διασφάλισης της ποιότητας. Η πιστοποίηση ορίστηκε ως μια διαδικασία εξωτερικής αξιολόγησης με βάση προκαθορισμένα και διεθνώς αποδεκτά ποσοτικά και ποιοτικά κριτήρια και δείκτες (Όπ.π.: 4285-4286). Τονίστηκε η σπουδαιότητα της ΜΟΔΙΠ για τη διασφάλιση της ποιότητας του εκπαιδευτικού και ερευνητικού έργου του ΑΕΙ και την αποτελεσματική

λειτουργία των υπηρεσιών του, σύμφωνα με τις πρακτικές του ΕΧΑΕ και τις κατευθύνσεις της ΑΔΙΠ (Όπ.π.: 4265).

Ο νόμος εμπεριείχε επίσης ρυθμίσεις για τη συγκρότηση από την ΑΔΙΠ επιτροπής πιστοποίησης, αποτελούμενης από ανεξάρτητους/ες Έλληνες/Ελληνίδες ή αλλοδαπούς/ές αναγνωρισμένου κύρους εμπειρογνώμονες, διδάσκοντες/ουσες ή ερευνητές/τριες (*επίσης μία όψη διεθνοποίησης*). Ο ρόλος της επιτροπής θα ήταν να διεξάγει την αξιολόγηση και να συντάσσει έκθεση πιστοποίησης, που να υποβάλλεται στο Συμβούλιο της Αρχής για την έκδοση και δημοσιοποίηση της απόφασης πιστοποίησης. Η διάρκεια ισχύος της πιστοποίησης ορίστηκε η οκταετία, ενώ στην περίπτωση αρνητικής απόφασης, προβλεπόταν ο περιορισμός της χρηματοδότησης του ιδρύματος και η εισαγωγή νέων φοιτητών/τριών στο πρόγραμμα σπουδών ή το ίδρυμα (Όπ.π.: 4289-4290). Ορίστηκαν γενικά κριτήρια πιστοποίησης των προγραμμάτων σπουδών (ακαδημαϊκή φυσιογνωμία, μαθησιακά αποτελέσματα και επιδιωκόμενα προσόντα, δομή και οργάνωση, ποιότητα του διδακτικού και ερευνητικού έργου, βαθμός σύνδεσης της διδασκαλίας με την έρευνα, ζήτηση στην αγορά εργασίας των αποκτώμενων προσόντων, ποιότητα των υποστηρικτικών υπηρεσιών) και γενικά κριτήρια πιστοποίησης των εσωτερικών συστημάτων διασφάλισης της ποιότητας των ΑΕΙ (θέσπιση σαφών και καθορισμένων στόχων, σχεδιασμός και εφαρμογή της πολιτικής για τη συνεχή βελτίωση της ποιότητας). Πρόσθετα κριτήρια τέθηκαν για τα προγράμματα σπουδών που θα οδηγούσαν στην άσκηση νομοθετικώς ρυθμιζόμενων επαγγελμάτων, οπότε η Αρχή θα συνεργαζόταν με τις αντίστοιχες ενώσεις και επιμελητήρια (Όπ.π.: 4290), μια ρύθμιση που παρέπεμπε σε προώθηση πολιτικών (μαζί με άλλες που ακολούθησαν) σύνδεσης της εκπαίδευσης και της έρευνας με την αγορά εργασίας. Ο νόμος καθόρισε και τις αρμοδιότητες της Αρχής για την υλοποίηση της εθνικής στρατηγικής για την ανώτατη εκπαίδευση και τη χρηματοδότηση των ΑΕΙ, και προέβλεπε διαδικασίες εσωτερικής αξιολόγησης της Αρχής, καθώς και εξωτερικής αξιολόγησής της από έγκυρους/ες και διεθνώς αναγνωρισμένους/ες αξιολογητές/τριες, οργανισμούς ή φορείς αξιολόγησης (Όπ.π.: 4290-4291).

Σε συμφωνία με τη λογική της **νέας δημόσιας διαχείρισης**, ο νόμος όρισε κάθε Ίδρυμα να συντάσσει τον Οργανισμό του, ο οποίος να καθορίζει θέματα οργανωτικής δομής και λειτουργίας, ενώ επανήλθε το ζήτημα της αναγκαιότητας έγκρισης του Εσωτερικού Κανονισμού (Όπ.π.: 4256-4257). Στα όργανα του ιδρύματος, εκτός από τον/την πρύτανη και

τη Σύγκλητο, ορίστηκε και το Συμβούλιο, αποτελούμενο από 15 μέλη (εσωτερικά και εξωτερικά), με αρμοδιότητες τη χάραξη στρατηγικής για την ανάπτυξη του ιδρύματος σε τοπικό, εθνικό, ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο (Όπ.π.: 4259-4260). Το ζήτημα της **μείωσης της κρατικής χρηματοδότησης** (και της σύνδεσης της χρηματοδότησης με τα αποτελέσματα της αξιολόγησης) εντοπίστηκε στις προβλέψεις του νόμου περί ορισμού ή μη διδάκτρων (Όπ.π.: 4277), ενώ δόθηκε και η δυνατότητα για χορήγηση υποτροφιών και εκπαιδευτικών δανείων (Όπ.π.: 4280). Επίσης, σύμφωνα με τον νόμο, θα μπορούσαν να συγχωνεύονται, κατατέμνονται, μετονομάζονται και καταργούνται ΑΕΙ, και το ίδιο να ισχύει για τις Σχολές (με την προσθήκη της ίδρυσής τους), και να μεταβάλλεται η έδρα τους, για λόγους εξορθολογισμού («εξυπηρέτηση κοινωνικο-αναπτυξιακών και επιστημονικών αναγκών, μικρή αναλογία φοιτητών προς καθηγητές») (Όπ.π.: 4258-4289). Ο νόμος 4076/2012 επανέφερε τα Τμήματα και χρησιμοποίησε τα ίδια επιχειρήματα, πρόσθεσε τη «συμφωνία με τις ανάγκες και τις δυνατότητες της εθνικής οικονομίας», ενώ όρισε ο/η υπουργός Παιδείας, πριν την υποβολή πρότασης για συγχώνευση κ.λπ., να υποβάλλει ερώτημα για έκδοση γνώμης από την ΑΔΙΠ, καθώς και από το Συμβούλιο των οικείων ιδρυμάτων, μετά από διατύπωση γνώμης της Συγκλήτου αυτών (Ελληνική Δημοκρατία, 2012: 4123).

Η πιστοποίηση των προγραμμάτων σπουδών θα ήταν η απαραίτητη προϋπόθεση για τη λειτουργία τους, ενώ για τη χρηματοδότησή τους από το Δημόσιο απαιτήθηκε να έχουν συμπεριληφθεί στις συμφωνίες προγραμματικού σχεδιασμού (Ελληνική Δημοκρατία, 2011: 4278). Ως πόροι των ΑΕΙ ορίστηκαν η κρατική επιχορήγηση, οι πρόσοδοι από την αξιοποίηση της περιουσίας τους, οι χρηματοδοτήσεις από οποιαδήποτε πηγή (οι σχετικές με την επιστημονική έρευνα, ανάπτυξη και μελέτη), οι δωρεές, κληρονομιές και κληροδοσίες, αλλά και οι «πόροι από κάθε άλλη πηγή» (Όπ.π.: 4280). Ο νόμος όρισε τη δυνατότητα σύστασης σε κάθε ΑΕΙ Νομικού Προσώπου Ιδιωτικού Δικαίου (ΝΠΙΔ), με τη μορφή ανώνυμης εταιρείας, για την αξιοποίηση και διαχείριση του συνόλου ή μέρους των προαναφερθέντων πόρων (Όπ.π.: 4281). Η χρηματοδότηση των ΑΕΙ από τον κρατικό προϋπολογισμό προβλέφθηκε να κατανέμεται βάσει αντικειμενικών κριτηρίων και δεικτών (π.χ. κόστος σπουδών ανά φοιτητή/τρια, διάρκεια προγραμμάτων σπουδών, αριθμός εγγεγραμμένων φοιτητών/τριών ετησίως, κ.λπ.), ενώ η πρόσθετη χρηματοδότηση να κατανέμεται στα ιδρύματα βάσει των δεικτών ποιότητας και των επιτευγμάτων τους. Οι δείκτες ορίστηκαν με όρους «διεθνοποίησης» (αριθ-

μός αλλοδαπών φοιτητών/τριών, αριθμός συμφωνιών συνεργασίας με άλλα ελληνικά ή ξένα ιδρύματα κ.ά.), «ποιότητας» και αποτελεσματικότητας της εκπαιδευτικής διαδικασίας (αριθμητική σχέση αποφοίτων προς εισερχόμενους/ες φοιτητές/τριες, βαθμός ικανοποίησης των φοιτητών/τριών από το διδακτικό έργο, πορεία επαγγελματικής ένταξης των αποφοίτων, αριθμός Κέντρων Αριστείας στην εκπαίδευση κ.ά.), και «ερευνητικής αριστείας» (αριθμός δημοσιεύσεων και ετεροαναφορών ανά καθηγητή/τρια, αριθμός ανά καθηγητή/τρια συμμετοχών σε διεθνή ανταγωνιστικά προγράμματα έρευνας, αριθμός Κέντρων Αριστείας στην έρευνα κ.ά.) (Όπ.π.: 4285).

Η προώθηση της **έρευνας**, της **καινοτομίας** και της **αριστείας**, καθώς και η **σύνδεση της εκπαίδευσης και της έρευνας με την αγορά εργασίας**, αποτέλεσαν κεντρικά ζητήματα του προγραμματικού σχεδιασμού των πανεπιστημίων. Θεσμοθετήθηκαν Κέντρα Αριστείας στην ανώτατη εκπαίδευση, με κριτήρια την ποιότητα και αποτελεσματικότητα του διδακτικού και ερευνητικού έργου, την αποτελεσματική δομή και οργάνωση του προγράμματος σπουδών, τη σύνδεση διδασκαλίας και έρευνας, την ποιότητα των υποστηρικτικών υπηρεσιών (Όπ.π.: 4291). Επίσης, σε κάθε ΝΠΙΔ ορίστηκε η λειτουργία Γραφείου καινοτομίας και διασύνδεσης, με σκοπό την υποστήριξη της επικοινωνίας και της συνεργασίας, και την προώθηση της καινοτομίας και της επιχειρηματικότητας μεταξύ των μελών της ακαδημαϊκής κοινότητας και με κοινωνικούς εταίρους (Όπ.π.: 4284).

Επιδράσεις της Στρατηγικής της Λισαβόνας (και της Διαδικασίας της Μπολόνια) στην ανώτατη εκπαίδευση στην Ελλάδα, τη δεκαετία του 2010: Ο νόμος 4485/2017

Τα ζητήματα της διεπιστημονικότητας, της κινητικότητας, της ελκυστικότητας και της διεθνοποίησης των ευρωπαϊκών πανεπιστημίων, της διά βίου μάθησης και της πιστοποίησης (μέσω του ECTS και του EQF), της διασφάλισης της ποιότητας και της λογοδοσίας, της 'νέας δημόσιας διαχείρισης', της μείωσης της κρατικής χρηματοδότησης και της σύνδεσής της με τα αποτελέσματα της αξιολόγησης, της σύνδεσης της εκπαίδευσης και της έρευνας με την αγορά εργασίας, και της προώθησης της έρευνας, της καινοτομίας και της αριστείας, εντοπίστηκαν και στον νόμο 4485/2017.

Αναφορά στη **διεπιστημονικότητα** έγινε σε σχέση με τις αρμοδιότητες της Κοσμητείας, μεταξύ των οποίων ήταν η λήψη πρωτοβουλίας ανάπτυξης συνεργειών μεταξύ Τμημάτων της Σχολής ή με Τμήματα άλλων Σχολών, προκειμένου να ενισχυθεί η διεπιστημονικότητα των προγραμμάτων σπουδών (Ελληνική Δημοκρατία, 2017: 1970).

Τα ζητήματα της **κινητικότητας**, της **ελκυστικότητας** και της **διεθνοποίησης** των ευρωπαϊκών πανεπιστημίων εντοπίστηκαν στην αποστολή των ΑΕΙ που, μεταξύ άλλων, ορίστηκε η προώθηση της συνεργασίας με άλλα εκπαιδευτικά Ιδρύματα και ερευνητικούς φορείς στην ημεδαπή και στην αλλοδαπή, και η αποτελεσματική κινητικότητα του εκπαιδευτικού προσωπικού, των φοιτητών/τριών και των αποφοίτων τους, συμμετέχοντας στην ευρωπαϊκή και στη διεθνή ακαδημαϊκή κοινότητα. Επίσης, δόθηκε η δυνατότητα ίδρυσης Παραρτημάτων των ΑΕΙ σε άλλες χώρες (Όπ.π.: 1960-1961). Η Σύγκλητος θα αποφάσιζε την οργάνωση προγραμμάτων δεύτερου και τρίτου κύκλου σπουδών σε συνεργασία με αναγνωρισμένα ως ομοταγή Ιδρύματα και ερευνητικά κέντρα της αλλοδαπής, καθώς και τη διοργάνωση, συνολικά ή εν μέρει, προγραμμάτων πρώτου κύκλου σπουδών σε ξένη γλώσσα. Σχετικά με την ίδρυση Προγραμμάτων Μεταπτυχιακών Σπουδών (ΠΜΣ), ορίστηκε η Συνέλευση του Τμήματος να εισηγείται τη δυνατότητα διδασκαλίας και εκπόνησης της διπλωματικής εργασίας σε γλώσσα διάφορη της ελληνικής (Όπ.π.: 1965). Η προτεινόμενη γλώσσα εκπόνησης της διδακτορικής διατριβής θα μπορούσε επίσης να είναι διάφορη της ελληνικής. Στην επιτροπή επίβλεψης της διδακτορικής διατριβής θα μπορούσαν να μετέχουν ως μέλη καθηγητές/τριες αναγνωρισμένων ως ομοταγών ιδρυμάτων της αλλοδαπής ή ερευνητές/τριες από αναγνωρισμένα ερευνητικά κέντρα ή ινστιτούτα της αλλοδαπής (Όπ.π.: 1981). Τέλος, αυτοδύναμα Τμήματα ΑΕΙ της ημεδαπής θα μπορούσαν να συνεργάζονται με Τμήματα αναγνωρισμένα ως ομοταγή ιδρύματα ή ερευνητικά κέντρα και ινστιτούτα της αλλοδαπής, για την οργάνωση και λειτουργία κοινών ΠΜΣ (Όπ.π.: 1982-1983).

Εντοπίζεται, επίσης, η προώθηση της **διά βίου μάθησης** και των πολιτικών **πιστοποίησης**, μέσω της γενίκευσης του ECTS και της εισαγωγής του Εθνικού Πλαισίου Προσόντων (σε συμφωνία με το EQF). Για παράδειγμα, στις προϋποθέσεις κατάταξης των πτυχιούχων ΑΕΙ σε Τμήμα του Ιδρύματος αναφέρθηκε και η διαδικασία αναγνώρισης πιστωτικών μονάδων (Όπ.π.: 1962). Τα μαθήματα κάθε ΠΜΣ ορίστηκε να αντιστοιχούν κατ' ελάχιστο σε εξήντα (60) πιστωτικές μονάδες (Όπ.π.: 1979). Δόθηκε επίσης η δυνατότητα οργάνωσης στα ΑΕΙ διετών προγραμμάτων επαγ-

γελματικής εκπαίδευσης για αποφοίτους των Επαγγελματικών Λυκείων (ΕΠΑΛ), τα οποία θα παρείχαν διπλώματα επιπέδου 5 του Εθνικού και Ευρωπαϊκού Πλαισίου Προσόντων (*όψη «επαγγελματοποίησης» της ανώτατης εκπαίδευσης*) (Όπ.π.: 1959). Ο νόμος 4521/2018 «Ίδρυση Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής και άλλες διατάξεις» προέβλεπε, ως εκ τούτου, την ίδρυση στα ΑΕΙ Κέντρων Επαγγελματικής Εκπαίδευσης (ΚΕΕ), για την παροχή διετών προγραμμάτων επαγγελματικής εκπαίδευσης για τους αποφοίτους των ΕΠΑΛ (Ελληνική Δημοκρατία, 2018: 5871-5873). Ας σημειωθεί ότι, αργότερα, με τον νόμο 4623/2019 «Ρυθμίσεις του Υπουργείου Εσωτερικών, διατάξεις για την ψηφιακή διακυβέρνηση, συνταξιοδοτικές ρυθμίσεις και άλλα επείγοντα ζητήματα», ανεστάλη η λειτουργία των ΚΕΕ και των προγραμμάτων επαγγελματικής εκπαίδευσής τους (Ελληνική Δημοκρατία, 2019: 3367).

Στο πλαίσιο τώρα του νόμου 4485/2017, ως αποστολή των ΑΕΙ ορίστηκε (μεταξύ άλλων) η συμβολή τους στη διά βίου μάθηση με σύγχρονες μεθόδους διδασκαλίας, περιλαμβανομένης και της διδασκαλίας από απόσταση (Ελληνική Δημοκρατία, 2017: 1960). Η Σύγκλητος θα μπορούσε να αποφασίζει την ίδρυση Κέντρου Επιμόρφωσης και Διά Βίου Μάθησης (ΚΕΔΙΒΙΜ) και να εγκρίνει τον Κανονισμό Σπουδών του, να ορίζει τον/την Διευθυντή/Διευθύντριά του, να εγκρίνει τον ετήσιο οικονομικό προϋπολογισμό και απολογισμό του, και να καταρτίζει τον τετραετή αναπτυξιακό προγραμματισμό του (Όπ.π.: 1964). Μάλιστα, μεταξύ τεσσάρων αντιπρυτάνεων, ως τέταρτος/η ορίστηκε ο/η Αντιπρύτανης Έρευνας και Διά Βίου Εκπαίδευσης (Όπ.π.: 1966). Το ΚΕΔΙΒΙΜ θα αποτελούσε έτσι μονάδα του Ιδρύματος που θα εξασφάλιζε τον συντονισμό και τη διεπιστημονική συνεργασία στην ανάπτυξη προγραμμάτων επιμόρφωσης, συνεχιζόμενης εκπαίδευσης, κατάρτισης και διά βίου μάθησης. Τα εκπαιδευτικά ή επιμορφωτικά προγράμματα θα μπορούσαν να υλοποιούνται και σε συνεργασία με ΑΕΙ ή ερευνητικά κέντρα της ημεδαπής, καθώς και με αναγνωρισμένα ως ομοταγή Ιδρύματα της αλλοδαπής (*όψη διεθνοποίησης*). Μεταξύ των αρμοδιοτήτων του/της Προέδρου του ΚΕΔΙΒΙΜ ορίστηκε η υπογραφή των απονεμόμενων πιστοποιητικών μη τυπικής εκπαίδευσης, και ο ορισμός του ύψους των τελών (*όψη ιδιωτικοποίησης*) για κάθε εκπαιδευτικό πρόγραμμα (Όπ.π.: 1986-1988).

Το ζήτημα της '**νέας δημόσιας διαχείρισης**' φαίνεται σε άρθρα σχετικά με τον Οργανισμό και τον Εσωτερικό Κανονισμό (Όπ.π.: 1961-1963), ενώ τα θέματα της **διασφάλισης της ποιότητας** και της **λογοδοσίας** θεωρήθηκαν δεδομένα. Στο πλαίσιο του Εσωτερικού Κανονισμού έγινε

αναφορά στη διαδικασία κατάρτισης των συμφωνιών προγραμματικού σχεδιασμού (Όπ.π.: 1962). Η Σύγκλητος θα είχε αρμοδιότητες σύμφωνα με τα προβλεπόμενα από τον Οργανισμό και τον Εσωτερικό Κανονισμό του Ιδρύματος, και από τις διατάξεις της νομοθεσίας. Αρμοδιότητες της Συγκλήτου θα ήταν η χάραξη της στρατηγικής, η ανάπτυξη και εξειδίκευση των αναγκαίων δράσεων για την ανάπτυξη του Ιδρύματος σε τοπικό, εθνικό, ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο και για τη διαμόρφωση της ιδιαίτερης φυσιογνωμίας του στο πλαίσιο της αποστολής του, ο καθορισμός των ειδικότερων κατευθύνσεων για την ακαδημαϊκή στρατηγική και ανάπτυξη του Ιδρύματος, επί τη βάσει των οποίων το Πρυτανικό Συμβούλιο θα κατάρτιζε σχέδιο συμφωνιών προγραμματικού σχεδιασμού, καθώς και η χάραξη της εκπαιδευτικής και ερευνητικής πολιτικής του Ιδρύματος για τη διασφάλιση και τη διαρκή αναβάθμιση της ποιότητάς του, και ως εκ τούτου, η συγκρότηση της ΜΟΔΙΠ (Όπ.π.: 1964). Στο πλαίσιο της ίδρυσης και λειτουργίας των ΠΜΣ, προβλέφθηκαν οι διαδικασίες εσωτερικής και εξωτερικής αξιολόγησης, καθώς και διασφάλισης και πιστοποίησης της ποιότητας του ν. 4009/2011 (Όπ.π.: 1978). Σχετικά με την αξιολόγηση του ΠΜΣ, στο τέλος κάθε εξαμήνου, κάθε μάθημα και κάθε διδάσκων/ουσα θα αξιολογούνταν από τους/τις μεταπτυχιακούς/ές φοιτητές/τριες, ενώ κατά τη λήξη της θητείας της Συντονιστικής Επιτροπής (ΣΕ) προβλέφθηκε η σύνταξη αναλυτικού απολογισμού του ερευνητικού και εκπαιδευτικού έργου του ΠΜΣ. Εξωτερική ακαδημαϊκή αξιολόγηση των ΠΜΣ και των διδακτορικών σπουδών κάθε Σχολής θα διενεργούνταν από εξαμελή Επιστημονική Συμβουλευτική Επιτροπή (ΕΣΕ) (Όπ.π.: 1983). Προβλέφθηκαν επίσης διαδικασίες εσωτερικής αξιολόγησης - διασφάλισης της ποιότητας, που καθορίζονταν από τον ν. 4009/2011, καθώς και εξωτερικής αξιολόγησης και πιστοποίησης της ποιότητας των εκπαιδευτικών ή επιμορφωτικών προγραμμάτων του ΚΕΔΙΒΙΜ από την ΑΔΙΠ (Όπ.π.: 1987).

Το ζήτημα της **σύνδεσης της χρηματοδότησης με τα αποτελέσματα της αξιολόγησης** παρέμενε, εφόσον θα εφαρμόζονταν οι πολιτικές αξιολόγησης και διασφάλισης της ποιότητας - πιστοποίησης που προέβλεπε η προηγούμενη νομοθεσία. Επίσης, η ενδεχόμενη **μείωση της κρατικής χρηματοδότησης** εντοπίζεται σε άρθρα σχετικά με την **ίδρυση, συγχώνευση, κατάτμηση, μετονομασία, κατάργηση και μεταβολή έδρας ΑΕΙ - Παραρτημάτων ΑΕΙ, και ί**δρυση και μεταβολές Σχολής, Τμήματος και Τομέα (με προβλέψεις για ίδρυση, κατάργηση, συγχώνευση και κατάτμηση Σχολής ή Τμήματος ΑΕΙ) (Όπ.π.: 1960-1963). Σχετικά με την ίδρυση

ΠΜΣ αναφέρονταν τυχόν τέλη φοίτησης, με ειδική ωστόσο αιτιολόγηση της ανάγκης επιβολής του τέλους και του ύψους του σε αναλογία προς τις πάσης φύσεως παροχές προς τους/τις φοιτητές/τριες (Όπ.π.: 1977-1978). Θα πρέπει να επισημανθεί, ωστόσο, η κοινωνική ευαισθησία που έδειχνε ο νόμος μέσα από την έμφασή του στη δωρεάν φοίτηση στα ΠΜΣ, στη θετική προσμέτρηση του γεγονότος της λειτουργίας ΠΜΣ χωρίς τέλη φοίτησης, στην απαλλαγή από τα τέλη φοίτησης των φοιτητών/τριών με μικρό ατομικό ή οικογενειακό εισόδημα, και στη χορήγηση υποτροφιών σε φοιτητές/τριες βάσει ακαδημαϊκών κριτηρίων. Οι δε διδακτορικές σπουδές ορίστηκε να προσφέρονται δωρεάν (Όπ.π.: 1979-1982). Οι τάσεις ιδιωτικοποίησης είναι πολύ πιο εμφανείς στη λειτουργία των ΚΕΔΙΒΙΜ, οι πόροι των οποίων προσδιορίστηκαν ως εξής: α) χρηματοδοτήσεις από επιχειρησιακά ή άλλα προγράμματα που συγχρηματοδοτούνται από την ΕΕ, β) χρηματοδοτήσεις από φορείς του δημοσίου ή ιδιωτικού τομέα και από την ΕΕ και άλλους διεθνείς οργανισμούς, καθώς και δωρεές και χορηγίες, γ) έσοδα από εκπαιδευομένους, σε περίπτωση που το πρόγραμμα δεν χρηματοδοτούνταν σύμφωνα με τις περιπτώσεις α΄ και β΄, δ) έσοδα από την ανάπτυξη, παραγωγή και αξιοποίηση εκπαιδευτικού και άλλου υλικού, από την εκπόνηση μελετών, από την παροχή υπηρεσιών και από την εκτέλεση επιμορφωτικών έργων που αφορούν στη διά βίου μάθηση, ε) πόρους του Ειδικού Λογαριασμού Κονδυλίων Έρευνας (ΕΛΚΕ) και προσόδους από περιουσιακά στοιχεία του Ιδρύματος (Όπ.π.: 1987).

Οι τάσεις ιδιωτικοποίησης εμφανίστηκαν πιο έντονα, παράλληλα με την έμφαση στη **σύνδεση της εκπαίδευσης και της έρευνας με την αγορά εργασίας**, στην περίπτωση της ίδρυσης των Ακαδημαϊκών Συμβουλίων Ανώτατης Εκπαίδευσης και Έρευνας (ΑΣΑΕΕ). Μεταξύ των αρμοδιοτήτων ενός ΑΣΑΕΕ τέθηκαν: α) η χάραξη προτάσεων στρατηγικής για την ανάπτυξη των ΑΕΙ και των Ερευνητικών Κέντρων (ΕΚ) σε περιφερειακό επίπεδο, λαμβάνοντας υπόψη την αναπτυξιακή πολιτική της Περιφέρειας και τις εισηγήσεις του Περιφερειακού Συμβουλίου Έρευνας και Καινοτομίας (ΠΣΕΚ), β) η προώθηση της συνεργασίας και της ανάπτυξης δράσεων αλληλεπίδρασης μεταξύ των ΑΕΙ και ΕΚ με κοινωνικούς, πολιτιστικούς και οικονομικούς φορείς της Περιφέρειας, γ) η εισήγηση στα ΑΕΙ και ΕΚ που εδρεύουν στην Περιφέρεια σχετικά με τις διαδικασίες, τα μέσα και τις πηγές εύρεσης πόρων για την ανάπτυξή τους, τη χρηματοδότηση ερευνητών/τριών και αποφοίτων, δ) η υποβολή προς τον/την υπουργό Παιδείας έκθεσης ως προς τον βαθμό υλοποίησης του στρατηγικού σχε-

δίου και του προϋπολογισμού των ΑΕΙ και ΕΚ της Περιφέρειας, προς υποβοήθηση του εποπτικού ρόλου της Πολιτείας. Ορίστηκε το ΑΣΑΕΕ να συντάσσει διετές σχέδιο στρατηγικής σχετικά με τη συνεργασία των ΑΕΙ και ΕΚ, τη βέλτιστη αξιοποίηση των υποδομών στην κατεύθυνση της συμπληρωματικότητας και της εξοικονόμησης πόρων, τη σύνδεση με την τοπική κοινωνία, τη συμβολή των ΑΕΙ και ΕΚ στην οικονομική ανάπτυξη της Περιφέρειας (μέσω της ανάπτυξης του εμπορίου, της βιομηχανίας, της βιοτεχνίας και των επαγγελμάτων), καθώς και τη συμβολή των ΑΕΙ και ΕΚ στην ανάδειξη επιστημονικών πεδίων με ενδιαφέρον σε περιφερειακό επίπεδο, που είναι ενδεδειγμένο να αποτελέσουν αντικείμενα προπτυχιακών ή μεταπτυχιακών προγραμμάτων σπουδών. Το ΑΣΑΕΕ, για τη σύνταξη του σχεδίου στρατηγικής, θα ζητούσε επίσης τη γνώμη των Επιμελητηρίων με έδρα στην Περιφέρεια. Το διετές σχέδιο στρατηγικής θα εγκρινόταν από τη Σύγκλητο του ΑΕΙ, ενώ το ΑΣΑΕΕ θα είχε την ευθύνη του συντονισμού και της εφαρμογής του σχεδίου, και κάθε δύο έτη θα συνέτασσε απολογισμό πεπραγμένων (Όπ.π.: 1988).

Η έμφαση στη σύνδεση με την αγορά εργασίας είναι επίσης εμφανής στη διατύπωση μέρους της αποστολής των ΑΕΙ, ως εξής: η ανάπτυξη της κριτικής ικανότητας και των δεξιοτήτων των φοιτητών/τριών, η διαμόρφωση των απαραίτητων συνθηκών για την ανάδειξη νέων ερευνητών/τριών και η παροχή των απαραίτητων γνώσεων και εφοδίων στους/στις αποφοίτους τους για την επιστημονική και επαγγελματική τους σταδιοδρομία (Όπ.π.: 1960). Στο πλαίσιο, μάλιστα, του Οργανισμού, προβλέφθηκε υπηρεσία πληροφόρησης για ζητήματα σταδιοδρομίας, καθώς και υπηρεσία συμβουλευτικής σταδιοδρομίας, για την υποστήριξη φοιτητών/τριών, στην οποία μέλη ΔΕΠ θα ασκούσαν καθήκοντα συμβούλων σπουδών, παρακολουθώντας ταυτόχρονα την περαιτέρω επαγγελματική αποκατάσταση των αποφοίτων (Όπ.π.: 1961). Τέλος, ειδικότερα θέματα του παραρτήματος διπλώματος συμπεριλήφθηκαν στον Κανονισμό Μεταπτυχιακών Σπουδών (Όπ.π.: 1984).

Σχετικά με την **προώθηση της έρευνας, της καινοτομίας και της αριστείας,** ως αποστολή των ΑΕΙ ορίστηκε και η ανταπόκρισή τους στις αναπτυξιακές ανάγκες της χώρας, η διάχυση της γνώσης και η ανάπτυξη των τεχνών, η αξιοποίηση των αποτελεσμάτων της έρευνας, καθώς και η καινοτομία, με προσήλωση στις αρχές της επιστημονικής δεοντολογίας, της βιώσιμης ανάπτυξης και της κοινωνικής συνοχής (Όπ.π.: 1960). Έμφαση δόθηκε στον δεύτερο και τον τρίτο κύκλο σπουδών. Τα ΠΜΣ εντάσσονταν στο στρατηγικό σχεδιασμό των ΑΕΙ (Όπ.π.: 1976), ΠΜΣ θα

οργανώνονταν από περισσότερα Τμήματα του ίδιου ή άλλων ΑΕΙ ή από Τμήματα ΑΕΙ και ερευνητικά κέντρα και ινστιτούτα, ενώ προβλέφθηκε και η συνεπίβλεψη διδακτορικών διατριβών (Όπ.π.: 1982-1983).

Η Σύσταση σε κάθε ΑΕΙ ΕΛΚΕ, για τη διαχείριση και αξιοποίηση των κονδυλίων επιστημονικής έρευνας, εκπαίδευσης, κατάρτισης, τεχνολογικής ανάπτυξης και καινοτομίας, εντάχθηκε στην ίδια λογική. Ως σκοπός του ΕΛΚΕ ορίστηκε η διαχείριση και διάθεση κονδυλίων που προέρχονται από οποιαδήποτε πηγή (*όψη ιδιωτικοποίησης*), καθώς και από ίδιους πόρους του και προορίζονται για την κάλυψη δαπανών, οποιουδήποτε είδους, που είναι απαραίτητες για τις ανάγκες εκτέλεσης έργων ερευνητικών, εκπαιδευτικών, επιμορφωτικών, αναπτυξιακών, καθώς και έργων συνεχιζόμενης κατάρτισης, σεμιναρίων και συνεδρίων, παροχής επιστημονικών, τεχνολογικών και καλλιτεχνικών υπηρεσιών, εκπόνησης ειδικών και κλινικών μελετών, εκτέλεσης δοκιμών, μετρήσεων, εργαστηριακών εξετάσεων και αναλύσεων, παροχής γνωμοδοτήσεων, σύνταξης προδιαγραφών για λογαριασμό τρίτων, σχεδιασμού και υλοποίησης επιστημονικών, ερευνητικών, πολιτιστικών και αναπτυξιακών προγραμμάτων ως και άλλων συναφών υπηρεσιών, προς όφελος του ΑΕΙ (Όπ.π.: 1989). Οι πόροι και οι πηγές χρηματοδότησης του ΕΛΚΕ θα προέρχονταν από Κονδύλια από το Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων αλλά και από χρηματοδοτήσεις, χορηγίες, δωρεές, κληροδοτήματα και κάθε είδους εισφορές από φυσικά πρόσωπα, δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς της ημεδαπής ή της αλλοδαπής, την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και διεθνείς Οργανισμούς, από παροχή υπηρεσιών προς τρίτους, εμπορική εκμετάλλευση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας, εκδόσεις, τέλη εγγραφής / δίδακτρα, προσόδους από την αξιοποίηση των περιουσιακών στοιχείων του ΕΛΚΕ, κλπ. Μάλιστα, η Επιτροπή Ερευνών και Διαχείρισης του ΕΛΚΕ ορίστηκε ως διακριτό όργανο εντός του ΑΕΙ, θα συγκροτούνταν σε κάθε ΑΕΙ με απόφαση του/της Πρύτανη και θα αποτελούνταν από εκπροσώπους όλων των Τμημάτων και τον/την Αντιπρύτανη Έρευνας, ως Πρόεδρο (Όπ.π.: 1990). Η Επιτροπή θα είχε ως αρμοδιότητες να επεξεργάζεται προτάσεις προς τη Σύγκλητο του ΑΕΙ για την ερευνητική και επιστημονική στρατηγική του, να επικουρεί την Πρυτανεία και τη Σύγκλητο του ΑΕΙ στον συντονισμό των ερευνητικών, εκπαιδευτικών, επιμορφωτικών, αναπτυξιακών και λοιπών έργων του ΑΕΙ που χρηματοδοτούνται και εκτελούνται μέσω του ΕΛΚΕ, και να εισηγείται σχετικά με τη λήψη μέτρων για την εξασφάλιση πόρων του, να αποδέχεται τις κάθε είδους επιχορηγήσεις, χρηματοδοτήσεις, δωρεές και εισφορές τρίτων στον ΕΛΚΕ,

και να καθορίζει τους ειδικότερους όρους αποδοχής και διάθεσής τους, να αναζητεί πηγές χρηματοδότησης του ΕΛΚΕ και να ενεργεί κάθε πράξη που είναι απαραίτητη για την εξασφάλιση πόρων, να χορηγεί υποτροφίες, σύμφωνα με τον Οδηγό Χρηματοδότησης του ΕΛΚΕ (Όπ.π.: 1991).

Ο νόμος 4521/2018 τόνισε, επίσης, τις διαδικασίες αξιολόγησης των Ερευνητικών Πανεπιστημιακών Ινστιτούτων (ΕΠΙ), επισημαίνοντας τους τομείς αξιολόγησης της λειτουργίας τους, δηλαδή, τα επιστημονικά τους επιτεύγματα, την εθνική και διεθνή παρουσία και αναγνώριση του έργου τους, τη διάδοση και εμπορική χρήση των αποτελεσμάτων της έρευνας που διενεργείται σε αυτά, την οικονομική τους βιωσιμότητα και την επιλογή στρατηγικής τους (Ελληνική Δημοκρατία, 2018: 5876-5877). Παράλληλα, ορίστηκε η σύσταση και λειτουργία σε κάθε ΑΕΙ και σε κάθε ερευνητικό φορέα Επιτροπής Ηθικής και Δεοντολογίας της Έρευνας (ΕΗΔΕ) (Όπ.π.: 5883).

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι αν και ήταν διακριτές οι επιρροές της Στρατηγικής της Λισαβόνας, με την έμφαση στο τρίγωνο της γνώσης (εκπαίδευση-κατάρτιση, έρευνα, καινοτομία) και τις τάσεις ιδιωτικοποίησης της ανώτατης εκπαίδευσης, ήταν επίσης διακριτές οι προσπάθειες εκδημοκρατισμού της λειτουργίας των πανεπιστημίων με την κατάργηση του Συμβουλίου και το δικαίωμα συμμετοχής των φοιτητών/τριών στα εκλεκτορικά σώματα για την εκλογή οργάνων διοίκησης ΑΕΙ και εκλογής τους στα όργανα αυτά (Ελληνική Δημοκρατία, 2017: 1959-1971). Ωστόσο, αργότερα, στο πλαίσιο του νόμου 4692/2020, στο σώμα εκλεκτόρων του/της Πρύτανη και των Αντιπρυτάνεων θα συμπεριλαμβάνονταν μόνο οι καθηγητές/καθηγήτριες όλων των βαθμίδων και οι υπηρετούντες/ουσες λέκτορες (Ελληνική Δημοκρατία, 2020: 2032). Επίσης, ο ίδιος νόμος προέβλεπε τη δυνατότητα τα ΑΕΙ να διοργανώνουν προγράμματα σπουδών πρώτου κύκλου σε ξένη γλώσσα (Ξενόγλωσσα Προγράμματα Σπουδών - ΞΠΣ), τα οποία θα εντάσσονταν στον στρατηγικό σχεδιασμό του ΑΕΙ, και θα απευθύνονταν αποκλειστικά σε αλλοδαπούς πολίτες χωρών εντός ή εκτός Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ό.π.: 2037-2038).

Πολλά από τα προαναφερθέντα ζητήματα, όπως αυτά της διεθνοποίησης, της διά βίου μάθησης, της προώθησης της έρευνας, της καινοτομίας και της αριστείας, της διασφάλισης της ποιότητας και της λογοδοσίας, και ιδιαίτερα της μείωσης της κρατικής χρηματοδότησης με τη σύνδεση της τελευταίας με τα αποτελέσματα της πιστοποίησης, καθώς και της σύνδεσης της εκπαίδευσης και της έρευνας με την αγορά εργασίας, εντοπίστηκαν στον νόμο 4653/2020, στο πλαίσιο του οποίου η ΑΔΙΠ με-

τονομάστηκε σε Εθνική Αρχή Ανώτατης Εκπαίδευσης (ΕΘΑΑΕ). Αποστολή της ΕΘΑΑΕ ορίστηκε: α) η συμβολή της στη διαμόρφωση και υλοποίηση της εθνικής στρατηγικής για την ανώτατη εκπαίδευση και στην κατανομή της επιχορήγησης των ΑΕΙ και β) η αξιολόγηση και πιστοποίηση της ποιότητας της λειτουργίας των ΑΕΙ (Ελληνική Δημοκρατία, 2020: 53). Επίσης, συστάθηκε Ανώτατο Συμβούλιο, ως ανώτατο διοικητικό όργανο της ΕΘΑΑΕ, με αρμοδιότητες να εισηγείται στον/στην υπουργό Παιδείας: α) το πρόγραμμα εθνικής στρατηγικής για την ανώτατη εκπαίδευση, β) τις προγραμματικές συμφωνίες του υπουργείου Παιδείας με το κάθε ΑΕΙ, γ) την ίδρυση, συγχώνευση, κατάτμηση, κατάργηση, μετονομασία των ΑΕΙ και των επιμέρους ακαδημαϊκών μονάδων τους, δ) προτάσεις για τη συνεχή διασφάλιση υψηλής ποιότητας στην ανώτατη εκπαίδευση, ε) προτάσεις και μέτρα για την ενίσχυση της διεθνοποίησης των ΑΕΙ. Στο πλαίσιο της αποστολής της ΕΘΑΑΕ για την κατανομή της επιχορήγησης των ΑΕΙ, ορισμένες από τις αρμοδιότητες του Ανώτατου Συμβούλιου ορίστηκαν να είναι: α) η εισήγηση στον/στην υπουργό Παιδείας της κατανομής του ετήσιου συνολικού προϋπολογισμού επιχορηγήσεων στα ΑΕΙ, του οποίου το 20% να κατανέμεται με βάση τους δείκτες ποιότητας και επιτευγμάτων κάθε ιδρύματος, β) η παρακολούθηση συστηματικά της πορείας μετάβασης των αποφοίτων των ΑΕΙ στην αγορά εργασίας, γ) η εισήγηση στον/στην υπουργό Παιδείας των επίκαιρων κάθε φορά κριτηρίων και του τρόπου κατανομής της κρατικής επιχορήγησης στα ΑΕΙ (Όπ.π.: 56). Παράλληλα, συστάθηκε Συμβούλιο Αξιολόγησης και Πιστοποίησης (Όπ.π.: 53), αρμοδιότητες του οποίου ορίστηκαν: α) η αξιολόγηση των ΑΕΙ και των επιμέρους ακαδημαϊκών και ερευνητικών τους μονάδων και η πιστοποίηση αν πληρούν τα κριτήρια οργάνωσης προγραμμάτων σπουδών πρώτου, δεύτερου και τρίτου κύκλου, β) η πιστοποίηση το αργότερο κάθε πέντε έτη της ποιότητας: αα) των εσωτερικών συστημάτων διασφάλισης της ποιότητας των ΑΕΙ, ββ) των προγραμμάτων σπουδών των τριών κύκλων ανώτατης εκπαίδευσης, των προγραμμάτων διά βίου μάθησης, εξ αποστάσεως εκπαίδευσης, ηλεκτρονικής μάθησης, καθώς και των προγραμμάτων συνεργασίας με άλλα εκπαιδευτικά ή ερευνητικά ιδρύματα της ημεδαπής ή της αλλοδαπής, γ) η πιστοποίηση των νέων προγραμμάτων σπουδών πριν την έναρξη της λειτουργίας τους, δ) η διενέργεια θεματικών αξιολογήσεων των ΑΕΙ και των επιμέρους ακαδημαϊκών τους μονάδων όπως, ιδίως, για τη στρατηγική διεθνοποίησης, την ισότητα των φύλων, την πρόσβαση των ατόμων με αναπηρία, την απορρόφηση των αποφοίτων στην αγορά εργασίας, το περιβαλλοντικό

αποτύπωμα κάθε ΑΕΙ, τη διασφάλιση του ακαδημαϊκού περιβάλλοντος, την ανάπτυξη προγραμμάτων ηλεκτρονικής μάθησης και δια βίου μάθησης, την ανάπτυξη των ψηφιακών δεξιοτήτων των φοιτητών/τριών και του προσωπικού, ε) η έκδοση οδηγού πιστοποίησης και αξιολόγησης με ειδικότερες λεπτομέρειες για την εφαρμογή των διαδικασιών αξιολόγησης και πιστοποίησης των ΑΕΙ (Όπ.π.: 56).

Συμπεράσματα

Συνοψίζοντας, η μετατόπιση από την ισότητα εκπαιδευτικών ευκαιριών στην ποιότητα ήταν σύμφωνη με τη νεοφιλελεύθερη στροφή στις πολιτικές για την ανώτατη εκπαίδευση στην Ευρώπη και εκφράστηκε με την έμφαση στην οικονομική αποτελεσματικότητα και τις εκροές, τον περιορισμό των δαπανών (υποχώρηση των κρατών πρόνοιας), την εξατομίκευση της ευθύνης για εκπαίδευση, τον έλεγχο από απόσταση, τη δημιουργία του κατευθυνόμενου από την αγορά πανεπιστημίου. Στην Ελλάδα, ο νόμος 4009/2011 συνέχισε τις πολιτικές που προώθησαν οι προηγούμενοι νόμοι (νόμος 3374/2005 και νόμος 3549/2007), οι οποίοι είχαν δεχθεί επιδράσεις κυρίως από τη Διαδικασία της Μπολόνια. Οι πολιτικές αυτές έχουν περιγραφεί με έννοιες όπως είναι η «πανεπιστημιακή παραγωγικότητα», η «ανταπόκριση στην αγορά», η απόδοση μεγαλύτερης «διαχειριστικής αυτονομίας» στα πανεπιστήμια για να ικανοποιήσουν συγκεκριμένους προκαθορισμένους στόχους, η «αξιολόγηση», η «λογοδοσία» και η διασφάλιση της «ποιότητας», το «μοντέλο του κράτους που επιθεωρεί» ή το «κράτος-αξιολογητής», ο «ακαδημαϊκός καπιταλισμός» (Πρόκου, 2008: 76-106). Οι έννοιες αυτές συνδέθηκαν με τις κατευθύνσεις της Στρατηγικής της Λισαβόνας (ορισμένες από κοινού με τη Διαδικασία της Μπολόνια), δηλαδή, με τη διασφάλιση της ποιότητας και τη λογοδοσία, την προώθηση της 'νέας δημόσιας διαχείρισης', τη μείωση της κρατικής χρηματοδότησης και τη σύνδεση της χρηματοδότησης με τα αποτελέσματα της αξιολόγησης, τη σύνδεση της εκπαίδευσης και της έρευνας με την αγορά εργασίας, την προώθηση της έρευνας, της καινοτομίας και της αριστείας, της διεπιστημονικότητας, της διά βίου μάθησης και των πολιτικών πιστοποίησης, αλλά και με την κινητικότητα, την ελκυστικότητα και τη διεθνοποίηση των ευρωπαϊκών πανεπιστημίων.

Οι διεθνείς αυτές επιδράσεις εντοπίστηκαν στον νόμο 4009/2011 μέσω ρυθμίσεων όπως είναι οι συμφωνίες προγραμματικού σχεδιασμού, η

πιστοποίηση (συνδεδεμένη με τη χρηματοδότηση) των προγραμμάτων σπουδών και των ιδρυμάτων από την ΑΔΙΠ, η έγκριση του Οργανισμού κάθε ιδρύματος και ο ορισμός του Συμβουλίου ως οργάνου του ιδρύματος, η ίδρυση ΝΠΙΔ με τη μορφή ανώνυμης εταιρείας για την αξιοποίηση των πόρων του ιδρύματος (προερχόμενων από «κάθε άλλη πηγή» πέραν της κεντρικής κυβέρνησης), η χρηματοδότηση των ΑΕΙ από τον κρατικό προϋπολογισμό βάσει κριτηρίων και δεικτών (σύνδεση της χρηματοδότησης με τα αποτελέσματα της αξιολόγησης), η λειτουργία Γραφείου καινοτομίας και διασύνδεσης, η θεσμοθέτηση Κέντρων Αριστείας. Επιπροσθέτως, τονίστηκαν περαιτέρω οι πολιτικές διεθνοποίησης του ελληνικού Πανεπιστημίου (παράλληλα με αυτές της κινητικότητας και της ελκυστικότητας), αλλά και οι πολιτικές πιστοποίησης της μάθησης (μέσω της γενίκευσης του ECTS και κυρίως της εισαγωγής του EQF). Οι πολιτικές πιστοποίησης της μάθησης –παράλληλα με την έμφαση στη διά βίου μάθηση– προώθησαν την «επαγγελματοποίηση» της ανώτατης εκπαίδευσης για να ανταποκριθεί στις ανάγκες της αγοράς, σε ένα όλο και πιο ανταγωνιστικό διεθνές περιβάλλον (για το σχετικό ζήτημα της έμφασης στην ανάπτυξη των δεξιοτήτων των φοιτητών/τριών για την απασχολησιμότητά τους, βλ. Prokou, 2008: 387-394).

Βέβαια, οι πολιτικές που συνδέθηκαν πιο άμεσα με τα μέτρα της δημοσιονομικής προσαρμογής κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης ήταν αυτές που αναφέρονταν σε συγχωνεύσεις, κατατμήσεις, μετονομασίες και καταργήσεις ΑΕΙ, Σχολών και Τμημάτων, και μεταβολής της έδρας τους, για λόγους «εξορθολογισμού» (βλ. Πρόκου & Πασιάς, χ.ημ.). Επίσης, θα πρέπει να επισημανθούν οι δυσκολίες εναρμόνισης της Ελλάδας στις στοχεύσεις ενός προγράμματος πολιτικής (διασφάλισης ποιότητας) που μεταφέρθηκε από το υπερεθνικό πλαίσιο (βλ. Σταμέλος κ.συν., 2015: 182-193).

Οι διεθνείς επιδράσεις εντοπίστηκαν επίσης στον νόμο 4485/2017. Ενισχύθηκε η διεπιστημονικότητα των προγραμμάτων σπουδών, η οποία συνδέθηκε ωστόσο με τις προωθούμενες συγχωνεύσεις. Προωθήθηκε η συνεργασία με άλλα εκπαιδευτικά ιδρύματα και ερευνητικούς φορείς στην ημεδαπή και στην αλλοδαπή, ενώ δόθηκε η δυνατότητα διοργάνωσης προγραμμάτων σπουδών σε ξένη γλώσσα. Αναφορά έγινε, επίσης, στις πιστωτικές μονάδες στα προγράμματα σπουδών πρώτου και δεύτερου κύκλου. Τα ΑΕΙ θα μπορούσαν να διοργανώνουν διετή προγράμματα επαγγελματικής εκπαίδευσης επιπέδου 5 (αργότερα ΚΕΕ, στο πλαίσιο του νόμου 4521/2018, με την εν συνεχεία αναστολή λειτουργίας

τους με τον νόμο 4623/2019). Ορίστηκε Αντιπρύτανης Έρευνας και Διά Βίου Εκπαίδευσης και ιδρύθηκε ΚΕΔΙΒΙΜ με τετραετή αναπτυξιακό προγραμματισμό. Σε αρκετά σημεία του νόμου έγιναν αναφορές στον Οργανισμό και τον Εσωτερικό Κανονισμό, στις συμφωνίες προγραμματικού σχεδιασμού και στις διαδικασίες εσωτερικής και εξωτερικής αξιολόγησης και διασφάλισης της ποιότητας του Ιδρύματος. Πέραν των δράσεων της ΜΟΔΙΠ, ορίστηκε η εξωτερική ακαδημαϊκή αξιολόγηση των ΠΜΣ και των διδακτορικών σπουδών κάθε Σχολής να διενεργείται από εξαμελή ΕΣΕ. Προβλέφθηκαν **συγχωνεύσεις και καταργήσεις ΑΕΙ, Σχολών, Τμημάτων και** Τομέων, ενώ στην ίδρυση ΠΜΣ αναφέρθηκαν «τυχόν τέλη φοίτησης», με ειδική ωστόσο αιτιολόγηση αλλά και με εισαγωγή κοινωνικών κριτηρίων για απαλλαγή φοιτητών/τριών από αυτά. Παράλληλα, χορηγούνταν υποτροφίες, ενώ οι διδακτορικές σπουδές προσφέρονταν δωρεάν. Ήταν, λοιπόν, κυρίως τα ΚΕΔΙΒΙΜ που θα αντλούσαν πόρους από τον ιδιωτικό τομέα. Η ίδρυση των ΑΣΑΕΕ συνδέθηκε με τη συνεργασία ΑΕΙ και ΕΚ (με έμφαση στα μέσα και τις πηγές εύρεσης πόρων για την ανάπτυξή τους) για την ανάπτυξη της Περιφέρειας. Έμφαση αποδόθηκε στην ανάπτυξη της κριτικής ικανότητας και των δεξιοτήτων των φοιτητών/τριών, στην απασχολησιμότητά τους (π.χ. υπηρεσία συμβουλευτικής σταδιοδρομίας) και στη διαμόρφωση νέων ερευνητών/τριών. Για την προώθηση της έρευνας και της καινοτομίας, βαρύτητα δόθηκε στον δεύτερο και στον τρίτο κύκλο σπουδών. Η σύσταση σε κάθε ΑΕΙ του ΕΛΚΕ θα συνέβαλε στη διαχείριση και αξιοποίηση των κονδυλίων επιστημονικής έρευνας, εκπαίδευσης, κατάρτισης, τεχνολογικής ανάπτυξης και καινοτομίας, ενώ οι πόροι και οι πηγές χρηματοδότησής του θα προέρχονταν τόσο από τον δημόσιο όσο και από τον ιδιωτικό τομέα. Στο πλαίσιο του νόμου 4521/2018, τονίστηκαν οι διαδικασίες αξιολόγησης των ΕΠΙ και η σύσταση σε κάθε ΑΕΙ ΕΗΔΕ. Στα τέλη της δεκαετίας, συνέχισαν να προωθούνται οι πολιτικές της προηγούμενης περιόδου. Ο νόμος 4692/2020 ικανοποιούσε ζητήματα περαιτέρω διεθνοποίησης της ανώτατης εκπαίδευσης μέσω της δυνατότητας δημιουργίας Ξενόγλωσσων Προγραμμάτων Σπουδών, αλλά περιόρισε τη δημοκρατική διαδικασία εκλογής των οργάνων διοίκησης των ΑΕΙ, με τον αποκλεισμό των φοιτητών/τριών από τη συμμετοχή τους σε αυτά. Στο πλαίσιο του εν λόγω νόμου, ενισχύθηκαν οι πολιτικές πιστοποίησης μέσω της σύστασης και λειτουργίας του Ανώτατου Συμβουλίου, ως ανώτατου διοικητικού οργάνου της ΕΘΑΑΕ, καθώς και του Συμβουλίου Αξιολόγησης και Πιστοποίησης. Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στη σύνδεση της εκπαίδευσης

με την αγορά εργασίας, καθώς και στη σύνδεση των αποτελεσμάτων της πιστοποίησης με τη χρηματοδότηση.

Καταληκτικά, η ελληνική νομοθεσία της δεκαετίας του 2010 συμφωνούσε με τη σύνδεση του ΕΧΑΕ με τον ΕΧΕ (συνάντηση της Διαδικασίας της Μπολόνια με τη Στρατηγική της Λισαβόνας) και χαρακτηρίστηκε από την έμφαση στο τρίγωνο της γνώσης και τη σύνδεση με την αγορά εργασίας. Οι τάσεις ιδιωτικοποίησης ήταν εμφανείς, παρόλο που συνέχισε να διατηρείται (αν και όχι πλήρως) η δωρεάν φοίτηση. Βέβαια, οι όψεις ιδιωτικοποίησης, με τη λογική της διαμόρφωσης του «κατευθυνόμενου από την αγορά» Πανεπιστημίου, είχαν αρχίσει να προωθούνται από την προ κρίσης εποχή, διευκολύνοντας έτσι τις επιταγές μείωσης της κρατικής χρηματοδότησης σε καιρούς κρίσης.

Βιβλιογραφία

Clark, B. (1996). "Teaching, Research and Quality in the Twenty-first Century", in Muller S. (ed.), *Universities in the Twenty-first Century*, Providence – Oxford: Berghahn Books, pp. 98-112.

Cowen, R. (ed.) (1996). *World Yearbook of Education 1996: The Evaluation of Higher Education Systems*, London: Kogan Page.

Deem, R. (2001). "Globalization, New Managerialism, Academic Capitalism and Entrepreneurialism in Universities: Is the Local Dimension Still Important?", *Comparative Education*, Vol. 37, No. 1, pp. 7-20.

Esping-Andersen, G. (1996). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, Cambridge: Polity Press.

Henkel, M. (1998). "Evaluation in Higher Education: Conceptual and Epistemological Foundations", *European Journal of Education*, Vol. 33, No. 3, pp. 285-297.

King, R.P. (2007). "Governance and Accountability in the Higher Education Regulatory State", *Higher Education*, 53, pp. 411-430.

Lund, B. (2006). "Distributive Justice and Social Policy", in Lavalette, M. & Pratt, A. (eds.), *Social Policy: Theories, Concepts and Issues*, London: Sage, pp. 107-123.

Maassen, P.A.M. (1997). "Quality in European Higher Education: Recent Trends and their Historical Roots", *European Journal of Education*, Vol. 32, No. 2, pp. 111-127.

Neave, G. (1988). "Education and Social Policy: Demise of an Ethic or Change of Values?", *Oxford Review of Education*, Vol. 14, No. 3, pp. 273-283.

Neave, G. (1998). "The Evaluative State Reconsidered", *European Journal of Education*, Vol. 33, No. 3, pp. 265-284.

Pasias, G. & Roussakis, Y. (2012). "΄Who Marks the Bench?΄ A Critical Review of the Neo-European ΄Paradigm Shift΄ Through Higher Education Policies and Discourses", *Journal of Critical Education Policy Studies*, Vol. 10, No. 1, pp. 127-141.

Pratt, A. (2006). "Neo-liberalism and Social Policy", in Lavalette, M. & Pratt, A. (eds.), *Social Policy: Theories, Concepts and Issues*, London: Sage, pp. 9-25.

Prokou, E. (2006). "Nonuniversity Higher Education Reform in France, Germany, and Greece: A Comparison of Core and Semiperiphery Societies", *Comparative Education Review*, Vol. 50, No. 2, pp. 196-216.

Prokou, E. (2008). "The Emphasis on Employability and the Changing Role of the University in Europe", *Higher Education in Europe*, Vol. 33, No. 4, pp. 387-394.

Prokou, E. (2010). "University Reform in Greece: A Shift From Intrinsic to Extrinsic Values", in Mattheou, D. (ed.), *Changing Educational Landscapes. Educational Policies, Schooling Systems and Higher Education – A Comparative Perspective*, London: Springer, pp. 59-74.

Prokou, E. (2014). "Accreditation Policies and Changing Patterns of Higher Education in Europe", *The International Journal of Learning in Higher Education*, Vol. 20, No. 4, pp. 87-96.

Slaughter, S. & Leslie, L.L. (1997). *Academic Capitalism: Politics, Policies, and the Entrepreneurial University*, Baltimore and London: The John Hopkins University Press.

Slaughter, S. (2001). "Problems in Comparative Higher Education: Political Economy, Political Sociology and Postmodernism", *Higher Education*, 41, pp. 389-412.

Trow, M. (1996). "Trusts, Markets and Accountability in Higher Education: A Comparative Perspective", *Higher Education Policy*, Vol. 9, No. 4, pp. 309-324.

Ελληνική Δημοκρατία (2011). Νόμος Υπ' Αριθ. 4009/2011. Δομή, Λειτουργία, Διασφάλιση της Ποιότητας των Σπουδών και Διεθνοποίηση των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων, *Εφημερίς της Κυβερνήσεως* 195 (6 Σεπτεμβρίου), σσ. 4255-4300.

Ελληνική Δημοκρατία (2012). Νόμος Υπ' Αριθ. 4076/2012. Ρυθμίσεις Θεμάτων Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων και Άλλες Διατάξεις. *Εφημερίς της Κυβερνήσεως* 159 (10 Αυγούστου), σσ. 4123-4132.

Ελληνική Δημοκρατία (2017). Νόμος Υπ' Αριθ. 4485/2017. Οργάνωση και Λειτουργία της Ανώτατης Εκπαίδευσης, Ρυθμίσεις για την Έρευνα και Άλλες Διατάξεις. *Εφημερίδα της Κυβέρνησης* 114 (4 Αυγούστου), σσ. 1959-2030.

Ελληνική Δημοκρατία (2018). Νόμος Υπ' Αριθ. 4521/2018. Ίδρυση Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής και Άλλες Διατάξεις. *Εφημερίδα της Κυβέρνησης* 38 (2 Μαρτίου), σσ. 5863-5906.

Ελληνική Δημοκρατία (2019). Νόμος Υπ' Αριθ. 4623/2019. Ρυθμίσεις του Υπουργείου Εσωτερικών, Διατάξεις για την Ψηφιακή Διακυβέρνηση, Συνταξιοδοτι-

κές Ρυθμίσεις και Άλλα Επείγοντα Ζητήματα. *Εφημερίδα της Κυβέρνησης*, 134 (9 Αυγούστου), σσ. 3295-3370.

Ελληνική Δημοκρατία (2020). Νόμος Υπ' Αριθ. 4653/2020. Εθνική Αρχή Ανώτατης Εκπαίδευσης. Ειδικοί Λογαριασμοί Κονδυλίων Έρευνας Ανώτατων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων, Ερευνητικών και Τεχνολογικών Φορέων και Άλλες Διατάξεις. *Εφημερίδα της Κυβέρνησης* 12 (24 Ιανουαρίου), σσ. 53-84.

Ελληνική Δημοκρατία (2020). Νόμος Υπ' Αριθ. 4692/2020. Αναβάθμιση του Σχολείου και Άλλες Διατάξεις. *Εφημερίδα της Κυβέρνησης* 111 (12 Ιουνίου), σσ. 1987-2054.

Πασιάς, Γ. (2010). «'Λόγοι' και Πολιτικές Μεταρρύθμισης του Ελληνικού Πανεπιστημίου (2000-2010). Προς την 'Αλλαγή Παραδείγματος' στο Πλαίσιο των Επιδράσεων της Διαδικασίας της Μπολόνια (ΕΧΑΕ) και της Στρατηγικής της Λισαβόνας (ΕΧΕ)», *Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, 59, σσ. 187-229.

Πασιάς, Γ. (2011). «Προς τον Ευρωπαϊκό Χώρο της Ανώτατης Εκπαίδευσης: Λόγος και Πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης στον Χώρο της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης», στο Πρόκου, Ε. (επιμ.), *Κοινωνικές Διαστάσεις των Πολιτικών στην Ανώτατη Εκπαίδευση: Συγκριτική και Διεθνής Προσέγγιση*, Αθήνα: Διόνικος, σσ. 41-96.

Πασιάς, Γ. (2015). *Συγκριτική Εκπαίδευση: Τόποι και Λόγοι*, Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη.

Πρόκου, Ε. & Πασιάς, Γ. (χ.ημ.). «Σύγχρονες Πολιτικές για την Ανώτατη Εκπαίδευση στην Ελλάδα (2011-2013): Αλλαγή Παραδείγματος και Οικονομική κρίση», στο Καμαριανός, Ι. & Σταμέλος, Γ. (επιμ.), *Διεπιστημονικότητα*. Πάτρα: hepnet (Δίκτυο Πολιτικές Ανώτατης Εκπαίδευσης) (υπό έκδοση).

Πρόκου, Ε. (2003α). «Επιλεγμένες Όψεις της Σχέσης Κράτους και Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης στη Δυτική Ευρώπη, από τη Δεκαετία του '60 μέχρι και τη Δεκαετία του '90», *Πανεπιστήμιο*, 6, σσ. 93-114.

Πρόκου, Ε. (2003β). «'Αγορά' – 'Κοινωνία των Πολιτών' – 'Αυτονομία': Αλλαγές στη Σχέση Κράτους και Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης στη Δυτική Ευρώπη, την Εποχή της Ύστερης Νεωτερικότητας», *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, 36, σσ. 82-100.

Πρόκου, Ε. (2008). «Πολιτικές Αξιολόγησης / Διασφάλισης της Ποιότητας στην Ανώτατη Εκπαίδευση στην Ευρώπη και την Ελλάδα», *Συγκριτική και Διεθνής Εκπαιδευτική Επιθεώρηση*, 11-12, σσ. 76-106.

Πρόκου, Ε. (επιμ.) (2011). *Κοινωνικές Διαστάσεις των Πολιτικών στην Ανώτατη Εκπαίδευση: Συγκριτική και Διεθνής Προσέγγιση*, Αθήνα: Διόνικος.

Ρομπόλης, Σ. & Χλέτσος, Μ. (1995). *Η Κοινωνική Πολιτική Μετά την Κρίση του Κράτους Πρόνοιας*, Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.

Σταμέλος, Γ. (2010). «Πανεπιστήμιο και Πολιτικές Ανώτατης Εκπαίδευσης: Από την Ένταση στην Κρίση, Προσπάθεια Ανάλυσης», *Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, 59, σσ. 125-143.

Σταμέλος, Γ., Βασιλόπουλος, Α. & Καβασακάλης, Α. (2015). *Εισαγωγή στις Εκπαιδευτικές Πολιτικές*, Αθήνα: Εκδόσεις Κάλλιπος – Σύλλογος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών.

European higher education policy and its influences in Greece, before and during the economic crisis

Abstract

The argument of this article is that the shift from "equality of educational opportunities" to "quality" in higher education in Europe has been expressed through the emphasis in economic efficiency/effectiveness and university "output", reduction of state funding, attribution of the responsibility for learning to the individual, state control from a distance, the creation of the "market driven" university. These policies have been promoted by the Bologna Process (European Higher Education Area) and the Lisbon Strategy (European Research Area), which have influenced member-states (e.g. Greece) and have thus "facilitated" imperatives of cuts in expenditure on higher education at times of crisis.